

Peština plačana v gotovini.

MODRA
OPTICA
LETO
VI

LETO 1934/35

ŠTEV. 6

MODRA PTICA

Ileposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100—. Posamezna številka Din 10—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta šte. 3.
Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 6. ŠTEVILKE

MAJ

Vladimir Bartol: Onkraj tolmačenja sanj

Milena Mohoričeva: Popotne impresije

Dr. Silva Trdina: Murnova pisma

Zapiski:

André Maurois o Stracheyu

Poročila

Razno

ONKRAJ TOLMAČENJA SANJ

VLADIMIR BARTOL

Zemeljsko življenje je samo varljiva,
spačena podoba, je samo zlokobna igra...

Koran, III. 182.

1.

Pred pet in tridesetimi leti je izdal Sigmund Freud svojo monumentalno monografijo o sanjah (»Traumdeutung« 1900), v kateri obravnava v obsežnem uvodu vse dotedanje izsledke in teorije, ki se tičejo tega predmeta. Pozneje razvija ob neštetihi praktičnih primerih svoje vidike, postavlja zakonitosti in odkriva strani naše duševnosti, ki so nam bile do takrat toliko kot neznanе. Ne samo njegov nauk, ampak tudi njegova metoda pomenita v znanosti revolucionaren podvig. Kritike, jezive in sovražne, so zadevale v prazno; kajti njihovi avtorji se niso potrudili, da bi bili z lastno analizo preizkusili Freudove trditve, brez tega pa je verificiranje ali pobijanje njegovih izsledkov nemogoče.

Od tedaj je nešteto avtorjev na lastnih in tujih sanjah praktično potrdilo večino zakonitosti, ki jih je ugotovil Freud. Res je, marsikatera sanje sprožujejo zunanji in somatični dražljaji, tudi si večina sanj kroji svojo obleko iz neznatnih dogodkov (pomenkov, prizorov, čtiva) prejšnjega in bližnjih dni. Toda pravi živec sanj so naše *potlačene, izrinjene želje*. Sanje pomenijo izpolnitev teh želja. (Der Traum ist eine Wunscherfüllung). Zakaj so bile te želje potlačene in izrinjene v »nezavedno«? Ker nasprotujejo našim moralnim, socialnim in kulturnim nazorom, h katerim se priznavamo, ko bedimo. Zato pa tudi v sanjah ne morejo v svoji pravi podobi na dan. Nekje na meji med zavednim in nezavednim (v t. i. »predzavesti«) preži nanje »cenzura«, ki jih izmaliči, preoblikuje in zavija v simbole. Razkrivanje in razčlenjevanje teh simbolov je delo psihoanalize in tolmačenja sanj. Daljnji vzroki psihonevroz in mnogih živčnih obolenj se zrcalijo v sanjah in te pomenijo obenem ključ k njihovi ozdravitvi.

Primer iz biologije naj nam pojasni nastanek in funkcioniranje sanj.

Gosenice neke vrste metuljev (Psychidae) si zgradijo takoj, ko prilezejo iz jajčeca, posebno košarico, — ta vrsta iz peska, ona iz slamic, tretja zopet iz drobnih lističev, — in v tej košarici potlej prebivajo, razširjajoč in povečujoč jo vzporedno s svojo rastjo. Našim očem je vidna samo košarica s svojo čudno, svojevrstno obliko. Živalica sama, majhen, gol črviček, tiči v košarici, samo izredno drobna glavica in troje parov drobnih nožic moli iz nje, skoraj popolnoma prekritih od slamic ali lističev. Pri najmanjšem dotiku se gosenica popolnoma potegne v svojo votlino.

Če nimajo živalice v dosegljivi bližini gradiva, iz katerega si navadno sestavljajo košarice, uporabijo, karkoli dosežejo: krpice, koščke papirja, drobce lesa itd. Vedno isti je v njih samo instinkt, da se oblečejo, da prikrijejo svojo goloto. In zmerom po istem vzorcu je tudi zgrajena košarica, v kateri prebivajo, in naj je material, iz katerega si jo zgrade, tak ali tak.

Tem drobnim, golim ličinkam so podobne naše potlačene, izrinjene želje. Kakor one, imajo tudi te v sebi nagib, da se odenejo v obleko, ki jih prikrije in jih tako zakrinkane in preoblečene pošlje na svetlo, v našo zavest. Za to krinko, za to obleko uporabljajo material, ki jim je najprej dosegljiv: »dnevne ostanke«, neznatne dogodbnice prejšnjega dne, bežne opazke, čtivo iz knjig in časopisov. Tako zakrinkane se pokažejo naši pozornosti kot nekaj povsem drugega, kakor pa je njihovo resnično jedro, prav kakor se pokažejo ličinke Psychid očem laika kot čudni, fantastični stvori, kepice slame ali listja, ki z nevidnimi nogami plezajo po kamenih, plotovih, stenah. Toda več naravoslovec spozna vrsto Psychide že po obliki košarice, če pa hoče dodobra proučiti živalico, razdere košarico, jo razčleni in pred njim obstane boren, gol črviček.

Prav isto je delo analitika pri sanjah: vrsto, kamor spadajo, spozna že po preobleki, ko pa to razčleni in jo razkroji, obstane pred njim, borna v svoji goloti, v nezavedno potlačena, izrinjena želja.

*

Vzemimo konkreten primer.

Nekdo ima med potekom analize sledeče sanje:

Doma imajo pokvarjen gramofon. Brez njegove vednosti pokličejo nekega detektiva, bivšega stražnika, da bi ga popravil. Toda inštrument je očitno že preveč pokvarjen in mož se zaman trudi, da bi ga zopet spravil v red. To dé onemu dobro, ker je detektiv, po rodu Primorec, zelo domišljav človek, pa tudi ni preveč na dobrem glasu.

Bolnik pove, da imajo doma zares pokvarjen gramofon in da sta se bila vprav prejšnjega dne z materjo pogovarjala, ali bi se ga ne splačalo dati v popravilo. Ugotovila sta, da je inštrument že preveč pokvarjen in da zato nima smisla, popravljati ga.

Gramofon: inštrument, ki govori in poje. Kakor človek.

Pokvarjen gramofon: Tudi on je nekakšen tak pokvarjen inštrument. Zato se ga ne izplača popravljati. (Podvreči ga analizi.)

Detektiv: Njegov sosed, bivši stražnik, Primorec, nekakšen »čarovnjak«, (Tausendsassa), ki misli, da vse zna, je zato zelo domišljav, lahkoživ in lahkomišeln — tu se analiziranec nasmehne in pravi: tudi vi ste Primorec in nekakšen »duševni detektiv«, vas so poklicali, brez moje vednosti, da bi me analizirali. Mnogo govorijo o vas... (Detektiv ni na najboljšem glasu itd.)

Rezultat analize sanj o pokvarjenem gramofonu je sledeč: Analiziranec se je »zatekel« v nevrozo, da se umakne težavam življenja, ne more več v službo, razdreti je moral zaroko, čeprav je bil že nakupil pohištvo za zakonsko življenje, — pribeži nazaj k materi, strah ga je stopiti na cesto, skratka: s pomočjo nevroze skuša zopet postati tisti neboljani otrok, za katerega morajo skrbeti starši. Ko začne analitik tipati v tajne vzmeti njegove bolezni, se potlačene želje, ki so ga tirale vanjo, temu

poizkusu uprejo. Zavedno seveda zmerom zagotavlja, da si želi ozdraveti. Toda sanje z gramofonom so pokazale njegovo željo, da bi bila njegova bolezen že tako težka, da bi se je ne dalo več ozdraviti. Zato se tudi roga »detektivu«, ki se zaman trudi, da bi spet uredil že »preveč pokvarjeni gramofon«. Poleg tega obklada v sanjah — v budnem stanju je zelo vljuden — analitika s kaj malo laskavimi pridevki in se škodoželjno veseli, da mu njegovo delo ne uspeva tako, kot bi hotel.

Potlačena, v »nezavednem« delujoča želja, da bi bil še zmerom oni nebogljeni otrok, ki mu ni bilo treba nositi tegob življenja in polne odgovornosti, napadena in ogrožena po analitiku, pograbi iz prejšnjega dne pogovor z materjo o popravilu pokvarjenega gramofona in se tako preoblečena manifestira v sanjah, obenem tudi kot odpor proti preveč radoznalemu analitiku. Analiza je snela obleko raz nje in jo razkrinkala v njeni goloti. Vendar si je v sanjah našla svojo izpolnitev: Domišljavi detektiv ne more popraviti gramofona.

2.

Toda tisto, čemur nameravamo topot posvetiti pozornost, ni nastajanje, funkcioniranje in praktični pomen sanj, marveč one same kot duševna tvorba, kot pojav neke posebne zavesti, in pa njihov teoretični, dá, metafizični pomen za naše spoznavanje.

Med vsemi pojavi našega duševnega življenja so bile vprav sanje, ki so vkljub svoji vsesplošni razširjenosti od nekdanj zbudale v ljudeh kar največje zanimanje, začudenje, dá, grozo. Od pamtiveka jim vsi narodi pripisujejo nekakšen mističen pomen, v njih vidijo izraz nam nevidnih in neznanih sil, božanstva ali demonov. Po njihovem mišljenju se zrcali v sanjah naša usoda, naša bodočnost; proročanstva so, nam navdihnjena po nadzemeljskih silah. Pesniki se jih poslužujejo v svojih delih, filozofi razpravljajo o njih, ljudska domišljija se ukvarja z njimi. Neštete knjige nam skušajo razjasniti njihove tajne simbole. Jožef raztolmači faraonu njegove sanje in se tako reši ječe. Čarovniki in vedeževalci delujejo od nekdanj med ljudstvom in mu izlagajo, kar se mu je sanjalo čez noč. Sanje, te vsem nam lastni duševni pojav, se nam še zmerom zdijo nekaj skrivnostnega, okultnega, neznanskega.

Ob takem razmišljanju se nam nehote vsili vprašanje: kaj je na sanjah takega, da nas zmerom in zmerom navdaja z začudenjem in vzbuja v nas dojem skrivnostnega in neznanskega? Kaj je tisto na njih, v čemer so videli stari narodi in vidi še danes preprosto ljudstvo nekaj »demoničnega«? Zakaj jasno je, da mora biti na njih neka posebna kvaliteta, neka lastnost, ki vzbuja v nas občutje nečesa tujega, nenavadnega, temnega in grozljivega.

Vzamem za primer nekaj tipičnih sanj.

Sanja se mi, da hodim po veliki planoti. Naenkrat se znajdem na robu hriba. Pobočje je strmo, poraslo najprej z grmičjem, potem z gozdovi. Sonce prekrasno razsvetljuje pokrajino.

Zapihlja rahel veterc. Razpnem roke, kakor ptič, kadar hoče vzleteti, sapa mi piha v hrbet, polagoma začnem drseti po pobočju nizdol, nenadoma mi zmanjka tal pod nogami, pod sabo zagledam grmičje, z rokami krmarim, dvignem se više, najprej z naporom, naposled zdrčim nad vrhovi dreves kakor lastovka. Priletim v dolino nad pašnike in glej!

na tleh zagledam svojo senco, kako polzi vzporedno z mano po zemlji, ki je bajno razsvetljena od opoldanskega sonca. Ko hočem pristati, se nenadoma zbudim in konec je čudovitega doživljanja.

Ali pa:

V sanjah me zasledujejo neznanci. Zbežim v hišo, zmerom više in više hitim, od nadstropja do nadstropja. Naenkrat nimam več kam pobegniti. Tesnoba, strah mi napolnjujeta srce. Vzpnem se na okno. Pod seboj zagledam, v neznanski globini, ulico in na njej velemestni promet. Razpnem roke in — čudo! — naenkrat znam leteti. Kakor golob plovem nad tramvaji, avtobusi in avtomobili. Do mene prihaja šumenje množice. Neznanska radost mi napolnjuje dušo. Zdaj znam leteti! In ko ljudje opazijo s strmenjem mojo sposobnost, se mi srce napolni z zanosom...

Nemara ga ni človeka, ki bi ne bil sanjal takih in podobnih sanj. Dejal sem, da nam ne gre pri našem sedanjem razpravljanju za psihoanalizo, za razkrivanje takih in takih tajnih vzmeti, za njihov morebitni seksualni izvor. Namenili smo se, pogledati topot onkraj tega.

Kaj nas navdaja pri gori navedenih in podobnih sanjah z začudenjem, kaj je tisto, kar se vidi preprostemu človeku tako zagonetno?

Nedvomno zavest, občutje, ki ga imamo v sanjah, da je vse, kar se v njih z nami dogaja, resnično, prav tako realno, kot ono, kar gledamo in doživljamo, ko bedimo, in da nas še le prebujenje prepriča, da smo, verjetno vsaj, ves čas, ko smo sanjali, mirno ležali doma v postelji in spali.

*

Toda pogledajmo naprej, kakšno funkcijo ima naša »dnevna« zavest. Slednjo označuje Freud (Traumdeutung) takole: *Zavest ima nalogo čutila za zaznavanje psihičnih kvalitet.* Z drugimi besedami: zavest je nekakšno oko naše notranjosti, ki motri in javlja našemu »jaz«, kaj se v naši duševnosti dogaja. Da vidim in kaj vidim, da si predstavljam in kaj si predstavljam, da mislim, da čutim, da želim, da hočem in kaj mislim, čutim, želim, hočem, vse to so predmeti, ki tvorijo vsebino naše zavesti, vsega tega se jaz zavedam.

Zavedam se tako tistega, kar smatram, da realno biva, kakor tudi tistega, čemur ne pripisujem realne eksistence. Zdaj gledam n. pr. s telesnimi očmi sobo, v kateri se nahajam, zdaj »z duševnimi, fantazijskimi očmi« obraz dr. Juga, ki ga že davno prekriva grob. Obojega gledanja se zavedam, samo o prvem predmetu svojega gledanja sem prepričan, da je v resnici izven mene, o drugem, t. j. fantazijskem predmetu pa vem, da je samo v moji notranjosti, v moji domišljiji.

Naša »dnevna« zavest torej točno loči med »resničnimi« in samo »namišljenimi« predmeti. Prvim pripisuje bivanje izven nas, drugim tako bivanje odreka. Tega prepada med »resničnim« in »samo namišljenim« ne premosti niti umetniško ustvarjanje, ki ga mnogi primerjajo s funkcijo sanj. Zakaj tudi umetnik mora strogo ločiti med tistim, čemur pripisujemo realnost, in med onim, kar imenuje svoje »umetniško doživetje«. Če bi n. pr. kipar pripisoval Laokoonu, ki ga »doživlja« v duhu, podobno realnost kot n. pr. kamenu, v katerega mora podobo vklesati, bi se mu zdelo kakršno koli realiziranje domisleka popolnoma nepotrebno. Naj bo njegova »vizionarnost« še tako velika, fakt, da čuti potrebo po utelesitvi svoje ideje, kaže razločno, da svojim umetniško

koncipiranim podobam ne pripisuje iste realnosti kot n. pr. dletu, s katerim obdeluje kamen.

Nekoliko drugačne od umetniškega doživetja so t. i. »dnevne sanje« (Tagträume), sanjarenja, ki se jim predajamo in ki nas v fantaziji privedejo do nekega zaželenega cilja, ki je še daleč od nas in ki ga morda sploh ne bomo nikoli dosegli, ali ki ga nemara »resno« niti ne nameravamo doseči. Za primer takega sanjarenja spominjam na znano zgodbo o kmetiču in kumarah.

Kmetič gre v sosedov vrt krast kumare. Pri tem razmišlja: kumare prodam. Za izkupiček kupim kokoš. Kokoš znese jajca. Iz jaje se zvalijo piščeta. Piščeta prodam in kupim prešička. Tega vzredim, prodam in kupim tele. Potem kravo, konja in naposled hišo z vrtom. V tega nasadim kumare. Toda da bi mi jih kdo ne kradel, skrivaj oprezujem. In ko pride sosed krast, zavpijem: »Primate tatu!« Kmetič se je v svoje sanjarenje tako vživel, da je zares zaklical in priklical gospodarja. Tako so se njegove lepe želje sesule v prah.

Taka sanjarenja so fantazijska izpolnitev naših želja, ki se jim zoperstavlja trda realnost, in kot taka v svojem postanku in svoji funkciji zares sorodna sanjam. Toda naj se v tako sanjarenje še tako zelo »vživimo«, naša istočasna zavest jih bo zmerom smatrala za produkte fantazije in odrekala predmetom, okrog katerih se vrtijo, realnost.

*

Ker se to »dnevno sanjarenje« pogostoma istoveti z umetniškim doživetjem, naj na primeru pokažem razliko.

Kipar je ob pripovedovanju »doživel« veličastno sliko s kačami se borečega Laokoona in njegov »ustvarjalni instinkt« ga žene, da bi svojo vizijo vklesal v kamen. Preden pa je še začel z delom, jo vidi izgotovljeno, »v duhu« se predaja prijetni zavesti storjenega dela, vnaprej uživa v svoji domišljiji slavo, ki jo bo žel za umotvor. Pri tem se mu prav lahko pripeti kakor kmetiču s kumarami, da mu prvotno močna vizija zbledi, sanjarenje mu izčrpa energijo in umetniški poizkus mu spodleti. Zato mora biti resničen umetnik po svojem značaju velik realist, prav takšen, kakor vsi tisti, ki hočejo doseči praktičen uspeh. Zanj velja isto, kar je dejal Nietzsche o Napoleonu; biti mora »ens realissimum«, najrealnejše bitje. In to kljub njegovemu delu, ki je eminentno fantazijsko.

Dnevne sanje so v svojem bistvu samo krajša, lagodnejša pot do nekega cilja. Kdor izčrpuje svoje sile v sanjarenju, mu ne preostane dovolj energije za faktično realizacijo njegovih ciljev. Med njim in človekom dejanja je približno ista razlika (tudi na umetniškem polju) kakor med onanistom in Don Juanom.

3.

Vse to »fantazijsko izživljanje«, bodisi spominsko predstavljanje, bodisi umetniško doživljanje, ostro loči naša zavest od onega, kar smatramo za realno bivajoče, kar resnično zaznavamo. Naj je moje dnevno sanjarenje še tako živahno, naj sebe še tako živo vidim, kako plovem na ladji v Ameriko, zmerom mi še ostane košček zavesti, ki vsemu temu odreka realnost in ga tolmači kot plod fantazije.

Vprašamo se: kakšno je moje gledanje v sanjah? Ali deluje tudi tedaj naša zavest in če, kakšna je ta zavest? Ali je istovetna z našo »dnevno« zavestjo?

Zavest smo označili kot organ naše notranjosti za dojemanje psihičnih funkcij. Naša zavest nam pove, ali naj pripisujemo nekemu pojavu, ki nam ga prikazuje, realno bivanje, ali pa naj ga smatramo za namišljenega.

Ali deluje tudi v sanjah podoben organ? Zopet naj navedem nekaj primerov tipičnih sanj.

Sanja se mi, da nenadoma zaidem nad globok prepad. Prestrašim se in hočem nazaj. Toda zemlja se mi začne udirati pod nogami, z vsakim korakom se pogrezam globlje in globlje, obupno grabim z rokami okrog sebe. Panična groza me spreletava. Tedaj uvidim, da je vsak napor zaman. Zmanjka mi moči, roke zagrabiijo v prazno, nogam zmanjka tal in v smrtnem strahu začnem padati, padati v globino...

Prebudim se sunkoma, ves premočen od prestane groze. Rečem si: »Hvala bogu, bile so samo sanje.«

In potem variacija istih sanj.

Prav tako zaidem nad prepad in začne se mi udirati pod nogami. Že me napade rahla groza, ko si nenadoma pravim: Saj samo sanjam. Pogrezam se še naprej, toda moj strah je samo narejen, potvorjen, nekje, v nekem kotičku, me navdaja vesela zavest: saj to, kar se tu dogaja, so samo sanje. Kakor iz neke obzirnosti, ne vem do koga, se potuhnem in se delam, kakor da bi ne opazil, da samo sanjam. Toda da je tisti »nekaj«, pred katerim se pretvarjam, pogodil, da se zavedam, da samo sanjam, sanje nenadoma »zvodeniijo« in situacija se kakor sama po sebi zadovoljivo razčisti.

Sedaj pa temu nasproten primer:

Sanja se mi, da hodim po polju in nenadoma najdem zlatnik. Blizu njega zagledam drugega, potem tretjega, četrtega in naenkrat imam cel zaklad, ki ga niti z rokami ne morem objeti. V sanjah si pravim: včasih sem take stvari samo sanjal, sedaj pa ne more biti nobenega dvoma, zlatnike sem zares našel. Ogledam si jih in otipam njihovo trdoto. In kot v zadnje potrdilo se naenkrat v sanjah »zbudim«, sonce sije na mojo posteljo in ob vznožju zagledam cele kupe zlata. »Torej topot me pa le sanje niso ukanile; zaklad je še zmerom tu, čeprav sem se zbudil.« Prevezame me strahovito veselje...

Ko se nato zares zbudim, je seveda prišlo razočaranje.

*

Ti primeri nam kažejo, da funkcionira tudi v sanjah organ, ki je analogen naši budni zavesti. Vsega, kar se z mano in okrog mene v sanjah dogaja, se zavedam. Še več! Zavedam se lahko celo, da sanjam, ali pa, da ne sanjam. V sanjah smatram vse, kar gledam, kar tipam, kar doživljam, prav tako za realno, kakor ono, kar me obdaja, ko bedim. Niti na misel mi v sanjah ne pride, da bi podvomil v resničnost onega, kar se tedaj z menoj in okrog mene dogaja. In če si v sanjah mislim: to, kar doživljam, so sanje, — sem vendar prepričan, da tedaj, ko to mislim, ne sanjam, ali da vsaj ta misel niso sanje. Prav tako se mi vidi vse logično, jasno, samo po sebi umevno, kakor v dnevnem življenju. In tudi: prav tako ločim »realno«, »istinito« od »samo namišljenega«, fantazijskega. Saj se n. pr. v »sanjah o zakladu« celo zavedam, da bi utegnilo biti vse to

samo namišljeno, in sem vesel, ko se »prepričam«, da sem zlatnike »zares« našel.

Psihološko vzeto ni torej med sanjsko zavestjo o realnosti tistega, kar se v sanjah dogaja, in med »dnevno« zavestjo o realnosti sveta, v katerem se gibljemo, ko bedimo, nobene razlike. Da sem zdaj »samo sanjal«, to mi pove samo izkušnja, ki mi jo daje fakt prebujanja.

*

Nekateri proučevalci sanj so mišljenja, da je naše sanjsko prepričanje o realnosti sanjskega dogajanja samo posledica izločitve naše kritične inštanca, ki v budnem stanju razločuje med onim, kar je realno, in tistim, kar je samo namišljeno, fantazijsko. Toda proti temu pojmovanju govori že gori omenjeno dejstvo, da tudi v sanjah razlikujem med onim, kar je (za sanjsko zavest) istinito, in onim, kar je (za sanjsko zavest), samo namišljeno. Kakor že rečeno: če bi ne bilo fakta prebujenja in iz njega izvirajoče izkušnje, da smo verjetno ves čas, ko smo se v sanjah kretali po raznih krajih, mirno ležali doma v postelji, bi ne imeli nobene inštanca, ki bi nam govorila: to je resnica, ono pa so bile samo sanje.

Lep primer, kako funkcionira naša zavest v sanjah, nam nudi Levstikov »Ubežni kralj« (katerega bomo nemara ob drugi priliki podrobneje obravnavali). Pregnanega kralja postavijo sanje v njegovo prejšnje carstvo (izpolnitev želje). Ob koncu vzklikne kralj:

»Carujem: Oh, podobe gledal sem neznane, da ubežen skrivam se po tujem.«

Sanje kažejo kralju, da so tisto, kar se je v resnici zgodilo, samo »podobe«, prividi; ono pa, kar si želi, pa da je istinito. In — tu je nastavek za naš nadaljnji problem — ker je kralj iz živih sanj treščil v brezno in se ubil, tedaj ni bilo zanj »prebujenja«, umrl je torej v veri, če se smemo tako izraziti, da je zares še zmerom na prestolu, da caruje in da ni bil nikoli pregnan.

4.

Kakor smo že dejali, je tisto, kar nas v sanjah navdaja z največjim začudenjem, popolna nazornost in neposrednost vsega, kar gledamo in kar doživljamo. Naj si, ko bedimo, v naši fantaziji neki pojav še tako živo predstavljamo, vedno bo za nas ostal med njim in onim, kar neposredno zaznavamo, nepremostljiv prepad.

Toda sanje imajo, kar se predmetov, ki jih v njih gledamo, tiče, še neko posebno, presenetljivo »sposobnost«.

Naj pokažem na primeru, kaj mislim.

V sanjah zagledam na steni, v višini, ki se mi zdi z roko nedosegljiva, prekrasnega metulja, očitno iz rodu ponočnjakov (Noctuidae), izredne, čeznarne velikosti, in takoj spoznam, da je popolnoma nova, še neznan, neodkrita vrsta. V meni se bliskoma oglasi stara zbirateljska strast in prevzame me velikansko lovsko razburjenje. Metulj visi nepremično, mirno na steni, kakor ponočnjak čez dan; telo mu prekrivajo krila. Začnem se mu previdno bližati, da bi ga ne preplašil. Kot poznavalec ugotovim takoj vse posebnosti: sivkasta, baržunasta krila so poslikana s čudovitimi vijugami in cikcaki. Očesca na njih, znamenje sovč, so izjemno velika, rumenkasta, temno obkrožena... Vse mi govori, da gledam

pred seboj popolnoma novo species. Zadržim sapo, metulj je visoko, težko ga bo doseči. Mislim si, ko se bom vzpenjal ob steni, me bo opazil in odletel. Vendar poizkusim. Roka mi drhti, ko se mu z njo približam. Vendar se metulj pusti v moje največje začudenje in v mojo neskončno radost popolnoma mirno prijati. Stisnem ga za prsni koš, da bi ga omamil in ga pozneje, ko bi bil že mrtev in prepariran, uvrstil v svojo zbirko...

Kar se psihoanalitičnega ozadja teh sanj tiče, ni potreba izgubljeni posebej besed. Njihova simbolizacija je popolnoma jasna. Metulj, telo, prekrito s krili itd., vse to kaže na njihov izvor.

Nekaj drugega je, kar priteguje v tem sestavku našo pozornost. Dejal sem, da sem se v sanjah docela jasno zavedal, da gledam v metulju na steni popolnoma novo, še neodkrito vrsto. Toda to ni bila samo moja zavest: moje »sanjske oči« so videle pred seboj ta novi pojav v vsej nazornosti, v vse potankosti realiziran. Dà, tudi v »dnevni« fantaziji si lahko sestavim nekaj podobnega. Toda te »podobe« ne bom nikoli »gledal«, videl je kot nekaj istinitega. In še nekaj: v dnevni fantaziji je za sestavljanje takega predmeta potreben gotov duševni napor. *V sanjah pa mi je predmet »dan«, kakor so mi dani predmeti v zunanji prirodi, ko bedim.* Psihološko vzeto: v sanjah ustvarjam predmete, ki jih dojemam, prav toliko ali prav tako malo kakor ustvarjam v budnem stanju predmete, ki jih gledam okrog sebe. Kreativna, ustvarjavna moč sanj torej daleko presega moč naše dnevne fantazije, je nekako analogna, oziroma se približuje tisti potenci, ki nam dopušča, da gledamo, ko bedimo, svet okrog sebe, dà, potenci, ki nam ta svet nudi, ki ga nam »ustvarja«.

Kako resničen, kako realen je zame moj sanjski predmet, nam potrjujejo v gori navedenem primeru strah, da bi mi metulj ne pobegnil, dvom, da ga bom mogel doseči in veselje, ko se mi je pustil ujeti. Vzemimo, da bi se nikoli ne prebudil in bi kar naprej sanjal, ali bi mogel kdaj podvomiti v njegovo istinitost?

*

Davno je že znanost pokazala nevzdržnost naivnega pojmovanja realnega sveta, kakršno je lastno nešolanemu človeku. Psiho-fiziologija je razčlenila akt gledanja v njegove sestavne osnove: dražljaj (zunanji vtis), ki učinkuje na naš vidni organ, prevod tega dražljaja preko živčevja v možgane, kjer se izvrši nam še ne prav pojmljiv proces, čigar produkt je naše »gledanje« kot psihološki akt. Z drugimi besedami: naše gledanje je naše »subjektivno tolmačenje« razdraženja našega vidnega organa. Fizika je to pojmovanje obširno potrdila: barve ni, pač pa so samo tresljaji etra, ki delujejo na naše oko. Barva je torej samo naš subjektivni produkt, naša subjektivna projekcija, izzvana po učinkovanju tresljajev etra na našo mrežnico.

Podobno velja za naš slušni organ kot sprejemni aparat za tresljaje zraka, atmosfere.

Še dalje nas v tem pogledu vodijo poizkusi insbruškega eksperimentalnega psihologa Erismana. Svojim dijakom, ki so mu služili za poizkusne osebe, je nataknil naočnike, ki so bili tako sestavljeni, da so jim kazali vso okolico poševno, recimo v kotu 35°. Ko je taka poizkusna oseba poskušala hoditi, je pri vsakem koraku padla in se zadevala ob

predmete. Toda čez nekaj ur se je začel organ »prilagojevati« in kmalu je poizkusna oseba videla vso okolico »normalno« in se v njej »pravilno« kretala. Ko ji je profesor čez nekaj dni snel aparat z oči, se je ponovilo isto, kar se je zgodilo, ko ji ga je bil nataknil: padala je, se zadevala ob predmete in se ni umela več kretati v prostem. Ves svet se ji je zdel kot poševna ploskev v kotu 35°. Zopet je bil potreben čas, da se je organ prilagodil »realnosti«.

— Drugi poizkus je bil še značilnejši. Erismann je nataknil dijaku očala, ki so mu zapirali svet pred njim in kazali tisto, kar je bilo za njegovim hrbtom. Taka oseba je bila spočetka vsa zmedena in se sploh ni znala orientirati v prostem. Polagoma se ji je začelo dozdevati, da ji oči »rastejo« skozi možgane in se prebijajo v zatilnik. Začela je gledati s hrbtno stranjo in se tudi temu primerno kretati. Ko so ji sneli naočnike, se je ponovila ista procedura kakor v prejšnjem primeru.

Kaj razvidimo iz teh primerov? Da je tudi prostornost, kakor jo zaznavamo, nekaj relativnega, nekakšen kompromis med našimi sprejemalnimi organi in tistim »zunanjim svetom«, do katerega ne moremo z našimi čutili nikoli prodreti. Svet torej, kakršen se nam prikazuje, je samo naše subjektivno tolmačenje vtisov in dražljajev, ki trkajo na naša čutila iz nekih nam nedostopnih sfer, — produkt neke nam še nezgane kreativne (ustvarjalne) potence, ki je v nas in ki nam ustvarja njegovo podobo. Predmeti, ki jih vidimo, so samo nekakšne subjektivne podobe, simboli, za nekaj, do česar ne moremo. V svojem jedru torej prav tako simboli, subjektivna tolmačenja nekih dražljajev, kakor so to naše sanje.

5.

Najsolidnejši, najtehtnejši ugovor proti taki primerjavi je izkušenski fakt, da se s pomočjo naših organov, našega zaznavnega in spoznavnega aparata v svetu *uspešno* kretamo in orientiramo. Zakaj, tako nam veli izkušnja, če bi se n. pr. »istinito« ravnali po naši situaciji v sanjah, to se pravi, z našim konkretnim telesom izvrševali vse ono, kar v sanjah doživljamo, tedaj bi n. pr. v veri, da hodimo po prostranem polju, vstali in se zadevali ob predmete in stene v sobi, v kateri spimo. Torej mora biti med našim sanjskim in budnim svetom velik prepad, ki ga moremo označiti kot prepad med nečem istinitim in nečem namišljenim. Oziroma: sanje nam »dražljaje« tolmačijo manj pravilno kot pa naša budna zavest.

*

Ta podstavek izgubi nekaj na svoji tehtnosti, če vzamemo v obzir rezultate, ki jih je pokazala živalska fiziologija. Anatomija organov predvsem nižjih živali nam je pokazala, da mora biti svet, ki se jim verjetno prikazuje, popolnoma drugačen od onega, ki ga doznavamo mi. Fasetne oči kačjega pastirja, metulja ali muhe n. pr. zrcalijo predmete, ki jih vidimo mi »enotno« (to je prav tako subjektivno, saj je naše gledanje popolnoma odvisno od organizacije našega vidnega organa), kot pojave, sestavljene iz neskončnega števila kvadratastnih drobcev. In vendar je njihova reakcija na okolico »uspešna«. Prav tako nam pričajo preje obravnavani poizkusi profesorja Erismanna, da se s po-

močjo naše sposobnosti prilagoditve prav tako uspešno kretamo v okolici, čeprav nam jo naši organi prikazujejo v »nepravilni« (relativno!) legi.

*

Zgorajšnjemu ugovoru, ki mu gre nedvomno praktična moč, pa spodbi je dobršen del teoretične veljavnosti sledeči pomislek:

Vzemimo postulatивно možnost, da ostane po smrti v funkciji še košček naše zavesti. (To si mislimo samo kot tehničen pripomoček za nadaljnja izvajanja.) Česa bi se zavedal človek, ki je n. pr. v svoji mladosti zapadel v spalno bolezen in se je vse njegovo duševno življenje izživljalo v sanjah, iz katerih ga je iztrgala smrt? Ali pa blaznež, ki je preživel svojo dobo v sanjam podobnih prividih? Ali ne bi bil zanj svet, ki ga je gledal in doživljal, prav tako resničen, kakor svet, ki je ostal po smrti v zavesti »normalnega človeka«? Zakaj obojih zavest je bila, psihološko vzeto, enakovredna.

Še bliže pridemo jedru problema, če osredotočimo našo pozornost na fakt prebujenja. Že preje smo omenili, da je edino, kar nas pouči, da smo sanjali, dejstvo, da se ob prebujenju znajdemo v postelji, da torej nismo mogli potovati v tem kratkem času na severni tečaj ali leteti na Kanarske otoke. Toda kaj bi bilo n. pr. tedaj, da bi neko bitje neprestano sanjalo in bi nikoli ne doživelo prebujenja? To bitje bi nedvomno nikoli ne prišlo do zavesti, da je vse tisto, kar se ž njim dogaja, neresnično, »samo sanjano«. Zanj bi bile sanje prav tako realnost, kakor je za nas realnost naše budno življenje.

Zgodi se nam v sanjah, kot smo videli, da si sredi njih mislimo, da sanjamo (Freud meni, da je ta zavest prav tako »sanjska« in da nima z našo budno zavestjo nič opraviti), sanja se nam pa tudi, da se prebudimo: v obeh primerih se sredi sanj z našo sanjsko zavestjo zavemo, da so tisto, kar smo še pravkar doživljali, »samo sanje«. Gledamo takorekoč z nekega sanjskega koticčka na lastne sanje kot na nekaj nerealnega, kot gleda n. pr. gledalec na dogajanje na odru.

Tako gledanje z nekega koticčka doživimo pogostokrat tudi v budnem življenju. Mnogo pesnikov, pisateljev in psihologov nam izpričuje to. Nenadoma se nam zazdi, da je vse, kar je okrog nas, nerealno, občutek imamo, da živimo v nekem sanjskem svetu, silno se čudimo, da sploh smo, da sem to jaz, si to ti, in nenadoma se nam zazdi, da bi se morali prebuditi. Tedaj bi se znašli, tako se nam dozdeva, na neki popolnoma drugi ravnini, v nekem popolnoma drugem svetu.

In ta čudni dojem je tudi teoretično popolnoma opravičen. Dejali smo, da se nam vidijo v naši sanjski zavesti vsi predmeti prav tako realni, kot se nam zdi svet realen, ko bedimo. Med prvo in drugo zavestjo ni nobene psihološke razlike. Edino, kar nam privede razliko med obema gledanjema do zavesti, je fakt prebujenja. Toda kaj, če niso tudi vse naše budno življenje samo sanje, ki so le časovno dolgotrajnejše, iz katerih bo nekoč prišlo prav takó prebujenje, kakršnega doživimo iz naših nočnih sanj? Kajti vse naše kretanje je lahko samo namišljeno kretanje, kot je kretanje v naših sanjah, in ves svet okrog nas samo namišljen svet. Zakaj stolu, ki ga vidim v sanjah, se jaz, ko sanjam, prav tako izognem kot bi se mu v realnem življenju in ob kamenu se prav tako lahko spotaknem.

Kdor je zašel kdaj v težke, navidez brezizhodne situacije, kdor je gledal smrti v oči, vé, da ga na nekem višku groze nenadoma obide čudovit mir. Vse življenje se mu zazdi tedaj podobno otroški igri ali igri na odru in ob zavesti bližine smrti si misli: Ba, saj bo itak vsega konec. Potem bomo videli, če je sploh kaj bilo in kaj je resnica... In na smrt gleda kakor sanjajoči tik pred prebujenjem na to poslednje, ko se napol že zaveda, da spi in sanja in da se bo skoraj prebudil.

*

Problem sanj, ta daljni problem vseh narodov, problem, ki je navdihnil Descartesu njegov skepticizem do vsega, kar smatramo za samo po sebi umevno, realno, bivajoče, in ki je preko njega vodil znanost od uspeha do uspeha, vedno vzbujajoč dvome o vsem, kar nas obdaja, ta problem nam je tudi topot pokazal možnosti in dvomljivosti našega spoznanja. Sanje same, ta najbolj splošni duševni pojav, vsakomur znane, pa ostajajo še nadalje vir vsega skrivnostnega in neznanskega, in krčijo in določajo meje našega spoznanja, dokler nam ne preostane edina zanesljiva točka, ki jo je formuliral Descartes v stavek: cogito, ergo sum — mislim, torej sem. In nič več.

POPOTNE IMPRESIJE

MILENA MOHORIČEVA

Berlin.

(Konec)

Tema je; v daljavi pred nami je nebo, kakor bi ga razsvetljevalo na stotine žarometov. Mesta samega še ne vidimo.

Zdaj smo ob prvih hišah in tovarnah v predmestjih. Vozimo se pol ure skozi Berlin, dokler ne dospemo do Anhalterškega kolodvora.

Sprejelo nas je morje luči. Človek je ves vrtoglav. Vse hiše so razsvetljene, svetlobne reklame jim segajo skoraj od vrha do tal. Ljudi nič koliko, avtomobilov, tramvajev, avtobusov. Čez cesto ne moreš, dokler stražnik ne ustavi prometa. Izgubiš se, nihče te ne opazi, člen si nepregledne, milijonske množice. Vsakdo hiti po svoji poti, neverjetno naključje je, če sreča znanca. Sijajen občutek je to, človek je prost in svoboden, kakor ni bil nikdar. Kamor sega pogled, vodijo ceste v nepregledne daljave. Nikjer ni konca.

*

Do Potsdammskega krožnega kolodvora me vodi pot skozi večerni Berlin. Nato nas električna »Ringbahn« v desetih minutah privede v Lichterfelde. Kako daleč je to? se nehote vprašaš. Ugotoviš, da je to razdalja od Ljubljane do Kranja. Nehote se domisliš slavnega ljubljanskega tramvaja in naših »ekspresnih« vlakov. — V Berlinu je promet sploh vzgledno organiziran. Nikjer ni gneče in vendar se vozi na vse strani ogromno število ljudi. V kratkih minutah te krožna, podzemna in nadzemna železnica prestavi v kilometrske razdalje. Tramvaj kljub svoji spoštovanja vredni brzini nikakor ne more konkurirati z električnim vlakom, tudi avtobus ne. — Po svoji površini, ki znaša 878 kvadratnih kilometrov, prekaša Berlin celó New York, Paris in

London. Razdeljen je na dvajset okrajev, izmed katerih obsega sleherni približno tri Ljubljane. Obsežnost Berlina kaže že dejstvo, da se v tem centru severnonemške železniške mreže križa enajst glavnih prog in da je za te proge v mestu petindvajset kolodvorov. Poleg tega ima Berlin stodvaindvajset predmestnih, enainštirideset mestnih in krožnih postaj ter sedem manjših postajališč. Vrh vsega je tudi središče vodne mreže in kajpak tudi zračnih prog. S Hamburgom in srednjo Labo ga veže Spodnja Spreeva, Havela in »Plauer Kanal«, s spodnjim tekom reke Odere in s Stettinom Hohenzollernski kanal, s srednjim in zgornjim tekom Odere ga veže Spree-Oderska vodna cesta. V mestu samem so še Landwehr, Luisenstädter in Spandauer Schiffahrtskanal. — Da je tudi poštni promet spričo štirih milijonov dvanajst tisoč prebivalcev velik, je jasno. Za zračni promet skrbijo Junkers Werke, Deutscher Aero Lloyd AG, Sächsische Luftverkehrs AG. Berlin ima dvojne letališč, Staake in znameniti Tempelhof.

Na vsak korak vidiš, da si v modernem mestu. Orijentacija ni težka, če poznaš vsaj približno glavne ceste. Vse je postavljeno po natančnem načrtu. Pravijo, da so moderna mesta dolgočasna. Obratno, zelo dobro ti dene, če veš, da je krog tebe red — nereda nosi itak vsak človek dovolj sam v sebi s seboj. Za moderen tempo, za promet velemesta je ta urejena zidava gotovo najprimernejša. Druga stvar je arhitektura. A tu se je že treba dotakniti okusa nosilcev kake družbe. Berlin sam nudi morda več zanimivosti gradbenemu inženjerju kakor arhitektu, več konstrukterju kakor umetniku. Arhitektura v prerezu ni preveč presenetljiva. Stanovanjske hiše — ne mislim najnovejših — so približno take, kakor hiše pri nas na Bleiweisovi cesti, le primeroma povečati jih je treba. To je bil okus nekaterih desetletij krog preloma stoletja — molče trobenta o njem tudi aleja zmage — Siegesallee. Toliko je človek slišal o tej aleji, da se ji bliža skoraj s svetim strahom. Ko stopaš nanjo, ne veš, ali bi se jezil, ali bi se smejal. Boljši je smeh. Kako je mogoče postaviti možakarje iz vse pruske zgodovine v na svetu enake niše? Ta gleda mrko, oni dviga desnico, tretji ima tako lepo uniformo, da se mu še sedaj imenitno zdi. Zdaj se prav nič več ne čudim dogodkom v Nemčiji. Če je mogoče, da je sicer spoštovanja vredna ideja postala takole meso, potem je sloves nemške špisarije upravičen. In prav tako je navdušena za parado, kakor je bila nekoč.

Tam stoji parlament. Na njem je zapisano: Dem Deutschen Volke. Vrata so trdno zaprta. Upajmo, da ljudstvo, »das deutsche Volk«, kadar bo imelo besedo, ne bo gradilo takih alej. V njej si je postavil nemški meščan in patriot neminljiv spomenik.

Vendar bi delal Berlinu krivico, kdor bi ga sodil po oni plasti, ki je »tonangebend«. Ne le moderne sijajne ceste, tudi stavbe, Wertheim, Siemensstadt, ki je zidana iz opeke v modernem slogu — zame je tovarna najlepša stavba v Berlinu — pričajo o tem, da stezè nemškega okusa kljub vsem prizadevanjem niso popolnoma zasute. — Prometno središče je Berlin šele od l. 1868., glavno mesto nemške države je postal šele leta 1871., in od tedaj se je razvijal v svetovno mesto. Jasno je, da je dobil v njem glavno besedo gospodarsko najtrdnjejši del prebivalstva.

Berlinska okolica je presenetljivo lepa. Že reke same in kanali dajejo pokrajini prijazno lice. V okolici je mnogo jezer, najbolj znana so

Hundekehlensee, Grunewaldsee, Krumme Lanke, Schlachtensee, Tegeler See in Wannsee, ki je razširitev Havele in spominja po svoji obliki nekoliko na Vrbsko jezero; krasijo ga številni zalivi in otoki. Z Berlinom ga veže Ringbahn. Šele nedavno so z Arbeitsdienstom zgradili tukaj tlakovane ceste; ob obeh straneh raste drevje. Poleti je tu na stotisoče kopalcev. Čolni, čolnički in ladje so že vsi pokriti in spravljani za zimo. Ena sama ladja še vzdržuje promet z Berlinom. Človek bi ne mislil, da je tako blizu velemesta. Tudi gozdovi obdajajo Berlin. Grunewaldski smrekov gozd in véleki Potsdammer Forst.

V Lichterfelde je zatišje. Same vile in vrtovi. Po cestah aleje s platanami. Jesen je, listje šumi domače pod nogami. Zdi se mi skoraj, da sem doma, tam daleč, v najlepši izmed zemelj.

*

Dom, v katerega me je vodila pot, leži med vilami in vrtovi. Že v veži ti dahne nasproti vzdušje, ki ga je rodila zapadno evropska rodbinska kultura. Ni le zidava, ki ustvarja tako razpoloženje; ta lepi dom si je bil zgradil arhitekt za zatočišče v tem morju ljudi in cest. Par stopnic te privede v predsobo. Na tleh velika perzijska preproga, na stenah stari originali. Na mizici telefon. Vse naokrog so vrata. Do stopnišča, v oblačilnico, kjer imaš toplo in mrzlo vodo, da se umiješ, v druge sobe. Največja premična vrata vodijo v obednico. Težko, masivno hrastovo pohištvo. Iz obednice vodijo vrata v glasbeno sobo, v knjižnico, v kuhinjo. Vse je skrajno preprosto, vendar prijetno udobno; izbrano z aristokratskim okusom.

Gospodar je že mrtev. Nad domom čuva skrbno oko njegove žene, stare gospe Gioconde, ki mu je bila rodila tri sinove in hčerko. Tam sedi za mizo. Majhna je in sloka, njen obraz je najbolj človeški izmed vseh obrazov, kar sem jih srečala v Nemčiji. Svoje kretnje obvladuje z brezprimerno grandezzo. Ni čuda, da so se véleki mojstri radi ustavljali ob obrazih starih žen. Živele so svoje življenje, zdaj jih ne obvladuje več nemir. Vse vedo in vse razumejo.

Gospa Gioconda — čudno, eksotično ime za te kraje — je položila predse svoje fine, drobne roke.

»Ne vem, kaj bo z mojimi otroki. Niso srečni.«

»Ali mislite, gospa, da je to dandanes mogoče?«

»Zase lahko rečem, da je bilo moje življenje srečno. Ne mislite, da je šlo mimo mene brez bojev, brez težkih preizkušenj. V njih človek raste in zori. Mislim, da je sreča, če človeka življenje, ki ga živi, povsem izpolnjuje, če se v svojem delu in krogu lahko popolnoma razživi, če nikdar nima občutka praznote. Ustvarja jo delo, ki človeku ni no-tranji poklic, družba, ki ne goji njegovih teženj in morda jo ustvarja najusodnejše tako življenje, v katerem človek ne more razviti svoje erotične osbnosti. Zato pravim, da moji otroci niso srečni. Grete je ločena, Hannes je ločen — ostala dva se, k sreči, še nista poročila. Tako razkraja življenje naš dom.«

»Kakor vidim, so vsi zaposleni. Zjutraj gredo in se vračajo zvečer, niti h kosilu ne prihajajo.«

»Tu, v Berlinu so razdalje prevelike, da bi hodil kdo kosit domov. In tempo je preburen, da bi si lahko privoščil uro oddiha. — Da, to sem hotela reči. Moja Grete bi bila, na primer, vsa srečna, če bi imela

otroke in bi se lahko ves dan ukvarjala z njimi. Včasih imamo polno hišo tujih otrok. — Ne morem si predstavljati boljše matere. Sedaj daje telovadne lekcije — da živi. Prav ničesar ji ne nudi življenje, kar bi jo izpolnjevalo. Danes so se vsa življenjska vprašanja poenostavila v eno samo veliko vprašanje, ki ne da miru ne podnevi ne ponoči, v vprašanje golega obstanka. — Sicer pa, kaj bi premišljevali o neizbežnem?

Ali ste že videli naš klavir? Ne? Stopiva v glashbeno sobo.«

Gospa je sedla h klavirju.

»Včasih sem mnogo igrala. Sedaj ne vidim več; zdravnik se boji, da bom popolnoma oslepela. Igram samo še po spominu.«

Čudno, zaigrala mi je prav Beethovenove varijacije v g-duru na tema »Nel cor più«. Tako se ti včasih zgodi, da kdo v tujini izpregovori znano besedo. — Te varijacije sem igrala sama nekoč, pred mnogimi leti, tedaj, ko so bilé še vse steze pred menoj in ko sem plavala v oblakih prvih mladostnih navdušenj. Vstali so spomini nekdanjih dni, nekdanjega tovarištva. Oživeli so pisani metulji, ki so se vsipavali nekoč na moja pota.

*

Nedelja je. V predmestni restavraciji imam zmenek. Mudi se mi že, tečem kar se dá na Ringbahn. Na kolodvoru se postavi predme rjavec s puščico v roki. Uniformirancu se lepo zahvalim in grem svojo pot. Te puščice so iztrgale ljudem iz žepov že poslednje novce. — Domislil se, kako so hodili po Nürnbergu od hiše do hiše, pobirali pri strankah obleko, obutev, živila, karkoli. Prvo leto je akcija zimske pomoči omilila bedo, tudi sedaj jo bo. Ali kolikokrat jo bo mogoče omiliti na tak način? Morda bo šlo desetkrat — enajstič ne več.

Dama, s katero sem se sestala, je bila prav navdušena naročnica ženskega lista »Die deutsche Kämpferin«. Zgradil si je linijo in miselno osnovo na delu nedavno umrle Käthe Schiermacher, najbolj znane desničarske feministke. Kljub temu, da je bila moja znanca ostro orijentirana, ji bodi v hvalo in čast, da je v odkritem razgovoru pokazala vso toleranco in širokogrudnost, ki sta danes najbrže po vsej Evropi lastnosti kulturnih žen. V okviru, kakršnega jim nudi današnja Nemčija, ne morejo uspevati; to uvidevajo danes tudi one žene, ki so se uvrstile v te vrste.

List »Die deutsche Kämpferin«, ureja gospa Pia Rogge-Börner, ki je predstavnica nacionalno socijalističnega ženstva. To je vsekakor paradoks. In ta paradoks je očitni pri vsakem koraku, ki ga napravi sistem. Pošteno so se razburile, ko so hoteli v Nemčiji zopet uvesti reglamentacijo. Njih nastop je bil pogumen in za enkrat uspešen v tem vprašanju. — Sedaj dela Pia Rogge-Börner na tem, da bi dokazala predstavnikom oblasti enakopravnost germanske žene — iz zgodovine. V ta namen mnogo predava. Naslov enega izmed njenih številnih predavanj je bil, na primer, »Frauengestalten der Edda«.

»Sedanji nemški sistem je vendar samo dosleden, če potiska ženo iz javnega življenja.«

»Morda imate prav. Ali me smo odločene, da bomo branile, kar so žene dosegle.«

»Potem takem ste stalno v tihi opoziciji?«

»Žal.«

»Kako je z Dr. Gertrud Bäumer? Pri nas je njeno delo dokaj dobro znano; ali jo poznate, ali bi bilo mogoče priti do nje?«

»Premagala je svoje občutke, ki jih mora imeti, vernica svoje stranke, proti njej.«

»Izgubila je svoje mesto. Živi nekje izven Berlina. Zdi se mi, da v Leipzigu. Pravijo, da se ji slabo godi.«

»Kako je s knjižnim trgovom.«

Gospa je risala s prstom po mizi, ko je govorila.

»Število publikacij porazno pada.«

»Gertrud Bäumer je še vedno urednica lista ‚Die Frau‘?«

»Da, toda gledajo jim zelo na prste, saj ne morejo prav za prav ničesar pisati.«

»Kaj pravite v vaših vrstah k BDM?«

»Po pravici povedano, skušamo z vsemi silami ohraniti vpliv na žensko mladino in vzdrževati stike s tradicijo ženskega gibanja.«

»Ali mislite, da bo to mogoče na tak način?«

»Upam,« je neverno odgovorila.

»Slišala sem nekaj o preganjanjih evangeličanskih duhovnikov. Kaj je s to stvarjo?«

»Premeščajo jih iz kraja v kraj, ali pa jih odstavljajo, če jim niso po volji.«

»Kako je to razumeti? Hierarhija paktira z vlado, nižja duhovščina revoltira?«

»Ne vem, kaj bi dejala. Idealisti so, živeti in učiti hočejo v skladu z načeli, ki so jim posvetili življenje.«

»Če se ne motim, se sklicujejo na osnove prvega krščanstva?«

»Da.«

Natakar je prinesel kosilo »v eni posodi«, nekako makaronovo meso. Das Eintopfgericht. Sedaj sem šele razumela, zakaj so bili ta dan vsi berlinski lokali prazni. Akcija zimske pomoči je uvedla to »nedeljo«; nikjer ne smejo gostom servirati več jedi. Ukazano je, naj tudi doma nihče več ne kuha. Izpolnjujejo zapoved samo tisti, ki nimajo hrane za več loncev. Ostali pa kar odštejejo določene zneske in kuhajo, kar se jim ljubi. Toda v restavraciji plačaš toliko, kakor za pošteno kosilo. Dobiš račun in restavrater mora določen del izročiti na pristojnem mestu.

»Povejte mi, kako je mogoče, da sodelujete pri sistemu, če veste, da so njegove osnove in konsekvence v najostrejšem nasprotju s težnjami sodobne žene?«

»Abstinenca ni nikdar dobra« se je izvila.

Plačilni natakar se je po domače sklonil nad najino mizo; mirno in počasi je dejal:

»Če bi jaz imel gostilno in bi jo samo z miloščinami vzdrževal, bi jo raje zaprl.«

»Herr Gott,« je dejala moja znanka, »če bi ga kdo slišal! — Ti ljudje so tako neprevidni, da je groza. Zadnjič sem se peljala po Ringbahn, ali ti ne zabavljajo delavci, ki so se vozili domov, kar na glas na »njegov« račun? Presneto drago bi lahko plačali.«

To ni več Bavarska, ni hipnotizirana južna Nemčija. Sever je ostrejši.

*

Od Potsdammskega kolodvora se odpravim peš po Leipzigerstraße proti muzejskemu otoku. Nekoliko korakov pred menoj stopa mlad fant v uniformi; star je kakih šestnajst let.

Zadrži me lepak: »Umetniške slike. Kupite umetniške slike. Originali profesorja D. D.«

Profesor je stal za mizo in je prodajal svoje originalne slike. Zeblo ga je, tesno se je ogrinjal s svojo črno pelerino. Veter mu je kuštral lase. — Fant je obstal. Prečital je bil lepak, stopil je že korak naprej. Vrnil se je in je kupil par razglednic. Šel je naglo dalje. Najbrže je razmišljaj, ker se je odlično zaletel v gospoda, ki je prišel nasproti.

Tam, kjer se križata Leipzigerstraße in Unter den Linden, je stal drugi starček. Bil je mnogo manjši. Le njegovi beli lasje so bili daljši. Prodajal je listič, ki se je imenoval »Mehr Licht, Več luči«.

Mladi mož je stopil k njemu in je kupil kar tri številke njegovega časopisa.

*

Zakladi, ki jih hrani Berlin, so neizmerni. Leta in leta bi človek potreboval, da bi jih za silo pregledal. Kakor srečaš tu lahko ljudi iz vsega sveta, tako te vodijo tudi berlinske zakladnice v svetovne dimenzije. To je zares okno v svet.

V »Starem muzeju« je marljivi nemški znanstvenik zbral grško in rimsko umetnost in umetno obrt. V »Novem muzeju« je velik egipčanski oddelek, zbirka vaz, slavni »Kupferstichkabinett«, v njem so zbrane številne Rembrandtove grafike. — »Pergamonski muzej« je zbirka maloazijske, babilonske in asirske arhitekture, slikarstva, kiparstva. Tam stoji tudi oltar iz Pergamona. Krog tega poizkusa rekonstrukcije antičnega oltarja — porabili in vzdali so vse pristne izkopanine, kar je manjkalo, so dodali — so bili v Berlinu hude boje. Prvi so zagovarjali postavitev oltarja v muzeju, drugi so jo proglasili za profesorsko ne-inteligenčnost. Postavljati arhitektonske umetnine v zaprto dvorano, kjer nima prave okolice, kjer ga ne vidiš v pravi perspektivi, je smrten greh. — Vsekakor romajo v to dvorano ogromne množice, bili so zanj celo v Berlinu tako navdušeni, da so tamkaj uprizorili Ifigenijo.

Ko hodiš skozi dvorane starogrške in rimske umetnosti, ti je vse nekako znano. Tak stebèr si že videl nekje, fasado tam tudi, ta okrasek in portal sta ti znana. — Vse, kar je ustvarila antična kultura, je postalo temelj za nadaljnji razvoj, njene prvine so sprejela vase pozna stoletja, gradila so na njih in so jih pomnožila. V tem je smisel vsega dela na zemlji, da raste iz njega novo življenje, četudi tedaj, ko je že temelj, iz katerega izhaja, razvalina. Vsaka smrt je le predstopnja novega, višjega življenja.

Silno zanimiva je Babilonska zbirka. Tu so znova postavili procesijsko cesto iz Babilona, ki je vodila k svetišču. Na njej so se vršile največje bogoslužne svečanosti. Tu sta obcestni steni in velika vrata v svetišče. Za material jim je služila opeka, emajlirane barvne plošče. Vsa »cesta« je prav za prav en sam velik mozaik, v katerem se ponavljata motiva leva in rozete. Osnovna barva je modra, prekinja jo bela, rujava, rožnata in črna barva. Kam daleč v človeško zgodovino so posegli ti ljudje, da so na novo postavili zidovje, med katerim so se nekoč šetali Nebukadnezarji in so se sprehajale Semiramide. — Še model babilonskega stolpa najdeš tu. — Naslednje dvorane te vodijo skozi asirske in perzijske

izkopanine. Krilati lev in drevo življenja sta motiva, ki se stalno ponavljata. —

Tako ti Berlin ne odpira le razgleda preko sodobnega sveta. Predstavlja te nazaj, v prošla tisočletja. Pričaral je senco in privid nekdanje glorioze.

Omagaš. Vidiš, da ničesar ne veš, ničesar ne znaš. Hotel bi se ustaviti, se poglobiti v zgodovino nekdanjih dni. Čas hiti. Zdi se ti, da je minilo pol ure, minilo je šest ur. Odpirajo se ti obzorja, ki so ti bila vse dotlej zastrta s temo. Zaželiš si potovati dalje, preko zemlje, od konca do kraja.

Toda to je komaj drobec vsega. Tam je še »Narodna galerija«. V njej so zbrani nemški mojstri od 18. stoletja dalje. Nato »Kaiser-Friedrich Museum«, kjer se nahaja starokrščanska, bizantinska, romanska, gotska, nemška, italijanska, koptska, perzijsko-islamska umetnost; galerija germanskega in romanskega srednjega veka, prednjeazijske starožitnosti. Tu je tudi poseben kabinet za denar. V muzeju cesarja Friedricha je ena največjih zbirk Rembrandta na svetu.

Nešteto novih pobud, šumo novih vtisov odneseš. Obvladaš jo le z velikanskim naporom, z velikansko koncentracijo. Vse je kakor film, ki se vrti z blazno naglico brez prestanka pred teboj. Obide te neugnana želja, da bi se samo učil, učil, do blaznosti učil.

Kje je še observatorij, kje so naravoslovne zbirke in tisoč stvari, ki jih v teh kratkih tednih ni mogoče pregledati? Kje so vse neizmerne ceste človeškega znanja? Mnoge med njimi mi bodo večno zaprte. Skoraj obup obide človeka vzpričo lastne neznatnosti, vzpričo nezmožnosti spomina in neprožnosti misli, da bi premerila stvarstvo. Vse, kar storiš, kar veš, je samo kaplja v morje. Ob tej bridki resnici te mine vsa domišljajavost, ki je je bila glava vsa polna. Spoznaš, da ničesar ne veš in da boš kljub neutrudnemu, poštenemu delu, dosegel samo krtino.

Nenadoma se vprašaš: Kam? Zaveš se, da je tvoje življenje omejeno v času in prostoru, da si le neznamenit prašek, ki plove po vesolju. Zaveš se svoje dolžnosti, iz drobca materije, ki je v tebi, izklesati podobo, vredno človeka; dolžnosti, bore talentov, ki ti jih je položila v naročje priroda, pomnožiti do skrajnih možnosti. Začrtati vsaj drobno potezo v čas. Zapustiti za seboj vsaj malo, neznamitno dediščino.

*

Berlinska filharmonija je priredila Beethovenov večer. Lenin je nekoč dejal, ko je poslušal Beethovenovo Appassionato, da je srečen, ko vidi, kaj vse je že zmogel človek. A glasba te uspava, je dejal, poslušal bi in se zamislil. In nazadnje bi pobožal vsakogar po glavi. — A kaj, danes je tak čas, da je treba s kladivi razbijati po glavah. — Tu se je človek zamislil nad umetnostjo. Zdrznil se je, stresel je z glavo in je zapustil njene stezè. Kajti vodile so ga na pota, ki so se križala s cestami njegovih dejanj.

Med drugim so igrali ta večer tudi uverturo k Egmontu. To ni več zgodba enega samega človeka. Ta večer so igrali zgodbo človeštva, temno, strahotno, ki mora skozi rdeče morje krvi in mučeništva, predno dospe v obljubljeni dežel. Bilo je kakor zgodba o vseh, ki jih danes ta dan preganjajo. Tesnobni klic je zazvenel iz vseh instrumentov: Egmont!

Egmont! — Po dvorani je vse zadrževalo dih. Zdajci se je oglasila simfonija zmage in vsa prsa so se razširila.

Peti slavo berlinski filharmoniji bi bilo odveč. Vendar naj povem, da si vsa dvorana skoraj ni upala dihati, dokler ni izzvenela poslednja kadenca. — V tej vihri bojev, umorov in uporov, zločinov in žrtev, v tem blaznem vrtincu sodobnega sveta se ti pokaže misija umetnosti v ostri luči. Oboje torišč človeških ambicij, dejanje in beseda, je jasno pred teboj. V barvo, v kamen, v besedo in v ton so neizbrisno ujeta pota človeških dejanj.

*

Čas, kar ga je še bilo, sem namenila za zoološki vrt in za »Narodopisni muzej«. V tem muzeju je bila pravkar razstava poljedelskega orodja od najstarejših časov do naših dni. Taka razstava te pouči o tem, da je bila civilizacija v zgodovini človeštva tem višja, čim bolj je človek obvladal narodo in mu je mimo golega boja za obstanek ostajal čas za druge naloge. Vzporedno z izpopolnitvijo poljedelskega orodja je šla ostala kultura.

V narodopisnem muzeju imaš razgled preko vseh kontinentov. Za nas je morda najzanimivejši vzhodnoazijski oddelek, ki prikazuje kulturo Daljnega vzhoda. V tem muzeju je nakopičenega toliko gradiva, da se ti zvrtili. Z vsemi silami se boriš s tem materijalom, da te ne pogoltno, da vendarle obvladaš smer razvoja in se dotakneš glavnih vprašanj. Ko si tako rešil svojo orijentacijo, vidiš, da si prišel do osrednjih osi življenjskega mehanizma; krile so se od vsega početka pa do danes — najsi je bilo v Evropi, Aziji, Afriki, Ameriki ali Avstraliji — z vprašanji: Kako so se ljudje preživljali? Kako so se oblačili? Kako so si lepšali svoje življenje? Kaki so bili običaji ob rojstvu, poroki in smrti? Kakšen je bil njih odnos do narode? — Če poznaš odgovore na ta vprašanja, poznaš v bistvu življenje ljudstev. To so »večna« vprašanja človeštva.

*

Gospodična Erika me je bila seznanila s svojim prijateljem in ga je naprosila, da bi šel z menoj v Zoo.

Ko me je gospod I. čakal pred narodopisnim muzejem, bi ga skoraj ne bila spoznala. Doma, v Erikini sobi, je bil videti v svoji oguljeni suknji in po skoraj nekoliko malomarni zunanosti, kakor kak brezposeln arhitekt. Zato sem se nemalo začudila, ko sem videla na cesti gospoda v črni suknji (ni bila sicer povsem brezhibna), imel je »halbkano« na glavi, belo svilen ruto krog vratu in monokelj v desnem očesu. Res, nisem se zmotila, bil je gospod I. — Njegova vnanjost je bila toli presenetljivo neskladna, da se je celo tu marsikdo ozrl za njim. Nekaj je bilo na njem povsem drugorodnega, kar nikakor ni sodilo v ta berlinski okvir.

Zoo uživa svetoven sloves; v njem je dobila uspešno polje za udeleževanje nemška marljivost in organizacijska sposobnost. Toda tudi v tem živalskem vrtu opaziš režim. Na vsaki kletki ali staji, kjer je kaka žival, ki jo nahajamo v srednji Evropi, torej tudi na nemškem teritoriju, je listek z napisom: Einheimisch. V kotu pa je narisana črno belo rdeča zastavica in kljukasti križ. Celo živalim bije v Berlinu patriotsko srce.

Levje zverine prijazno tulijo in uganjajo svoje norčije, na poslednji levji kletki pa kraljuje napis: »Löwe Cäsar, Eigentum des preußischen Ministerpräsidenten Göring.«

Kar me je najbolj presenetilo je bil orang-utan. Krog njegove kletke vlada grobna tišina; pošasten vtis ti še poveča napis: »Prosim, ne motite me.« Ogronna žival sedi nepremično v svoji kletki. Zavzema pozo, kakor jo poznamo iz Budhovih kipov. Oči ji zrejo resignirano in zamišljeno neznanokam. Ta sličnost je bila tako vsiljiva, da mi je bilo neprijetno ob spominu na to prapodobno vse meditacije. Prvič se mi je vzbudil sum nasproti njej. Menda bo le res, da je dejanje alfa in omega vsega zdravja in napredka. — V velike škripce je zašla Evropa. Kolesa dejanj se valijo preko njenih miselnih špekulacij.

Zelo zanimivo je bilo gledati tjujenje. Sijajno so razumeli besede svojega čuvarja, dajali so od sebe glasove, ki so izražali veselje in lakoto, skakali so za ribami, ki jim jih je metal nalašč čimdelj. V njihovih kretnjah, izrazu in glasovih je bilo skoraj nekaj pasje inteligence.

»Če vam je prav, si ogledava še tehnično visoko šolo v Charlottenburgu, nato pa greva k nam domov,« je dejal arhitekt.

Ko sva si ogledala tehniško visoko šolo — poslopje je tako, kakor je večina vseučeliških poslopij — seveda, razen našega, ki še menze nima, — sva se odpravila proti njegovem domu.

Tam ob kanalu je stanoval v veliki stanovanjski hiši. Stopala sva do drugega nadstropja in dospela do navadnih vrat. Gospod I. je potegnil iz žepa cel šop ključev. Odklenil je s tremi, predno so se odprla vrata. Stopiva v predsobo. Vrata so bila na notranji strani od vrha do tal okovana z železom. Potrkal je nanje: »Hm, skozi ta vrata ne pride nihče.«

Ozrem se po predsobi. Težke, temnordeče svilene portiere vsenaokrog. Že razkošje tega prostora je bilo tako popolno, da sem se nehote ozrla na njegov oguljen suknjič. Stopiva v salon. Temno, masivno starinsko pohištvo, ob oknih čudoviti gobelini, po sobi udobni naslanjači in divani. Obednica tam dalje je empirska. Soba njegove matere baročna. Njegovi odrgnjeni rokavi mi niso šli iz spomina.

»Čitali li vi gazeti?«

»Čto novago?«

»Govorjat o vojnje.«

Šele sedaj se mi je zasvetilo. Oguljeno obleko mora imeti, sirota, pregnanec iz domovine! To je tehnika življenja. — Na moja vprašanja je povedal:

»Oče je bil ruski Nemeč. Mati je bila operna pevka v carski petrograjski operi. Oče je umrl. Sedaj živiva z materjo v Berlinu.«

»Ali ste pripeljali to opremo s seboj?«

»Ne. Pohištvo smo kupili tukaj, vam ugaja? Da, prav lepi kosi so. Samo portiere in srebrnino smo rešili. Mnogo so nam tudi na poti pokradli. — O, v Peterburgu smo bili drugače opremljeni! —«

Kar raztegnil se mu je obraz ob spominih.

»Kaj nameravate sedaj?«

»Razstavo pripravljam. Moja razstava bo posebnost; ne zgodi se vsak dan, da bi razstavljal človek, ki je ob enem slikar, kipar in arhitekt.«

»Nekaj fotografij imam tu, drugi material je že ves na razstavnem prostoru. — Ali ste že videli album gospodične Erike? Priznana umetnica je, prekrasno striže silhuete.«

»Zelo talentirane so te stvari.«

»Vidite, tole sem modeliral, to tudi — ono tam bom pa takoj po razstavi.«

Govoril je povsem hladnokrvno. Izkazalo se je, da je pretežna večina njegovih del zrasla na Erikinem zelniku. Niti domislila se ni, da bi kaj ne bilo v redu. Vsa zadovoljna je, če jo počasti in modelira njene osnutke in zamisli.

»Kaj nameravate po razstavi?«

»Počasi bi prišel rad v Ameriko. Amerikanci dajo presneto mnogo na nemške kritike!«

*

Ko smo se zvečer zbrali v sobi gospodične Erike, nas je bilo sedem. Mož in žena, oba žurnalista, njuna dva prijatelja tudi in mi trije.

Erikino stanovanje ima vse znake samostojne žene. Vse je elegantno, moderno, vendar nikakor ne hladno. Iz vsakega kota gleda Erikina ljubeznivost in šarmantnost, njena koketna naivnost in hkratu nje velikomestna prožnost in domiselnost. Zanimalo me je, kako živi, kaj dela.

»Jaz? Delam pri magazinu. Ne veste, kaj je to? Naše podjetje — prodali so nas že trikrat in zdaj se zopet nekaj pogajajo — izdaja magazine, revije, ki jih vidite na vsakem kolodvoru in v vsakem potniškem biroju. Poleg tega pa izhaja pri nas časopis, ki ga ni na trgu in ga dobivajo vsak dan le naši abonentje. To so skoraj vsi veliki in mali nemški časopisi. Izberejo in ponatisnejo, kar jim prija. Najbolj jezni so na nas poklicni žurnalisti in literatje. — Jaz, na primer, sem urednica »Zabavnega lista«. Vsak dan moram oddati svoj material. V moj delokrog spada anekdota, poljudno znastvena razprava, potopis, krajši literarni feljton, kaka presenetljiva novica iz znanstvenega ali umetniškega sveta. Seveda ni treba, da je resnična. Zanimiva mora biti, vleči' mora.«

Gospod I. je v drugem kotu sobe zabaval ostalo družbo.

»Premislite, otroci, kaj sem danes čital v kavarni. V berlinskem predmestju so našli pri kopanju temeljev za novo stavbo rimske grobove.«

Vsem žurnalistom je bilo že žal, da niso oni o tem prvi poročali. Tedaj se je Erika veselo zasmejala:

»Saj to sem si jaz izmislila pred dvema dnevoma. No, da si ti nasedel —!«

Splošna veselost. Posedli smo krog mize, Erika je nalivala šampanjec. Glavno besedo je povzel arhitekt in je ves večer blestel v vlogi sijajnega družabnika. Stresal je anekdote iz rokava, belil jih je z raznimi medklici ta in oni, družba je bila zares animirana.

Seveda je prišla med drugim na vrsto tudi politika.

»Mi, nacionalni socialisti —« je zopet govoril arhitekt.

»Ali ste že dolgo v stranki?«

»Od vsega početka, da; od januarja 1933.«

Erika se je obrnila do tovarišev:

»Kaj pravite, ali je res, da so delavci vsi proti njemu?«

»Pogledat pojdi!«

»Naši stavci se včasih že kake take znebijo. — Čuj, ti poznaš onega človeka tam, domeni se z njim, jaz pojdem vsekakor pogledat.«

»Še v kak ‚zos‘ se spraviš. Ne bodi neumna. To itak sama veš in vidiš, da drugače govorijo in obljublajo, drugače delajo.«

To je bil pač način njegovega govorjenja. Malo zrahljana gledališka kri, v njej je morda plavala kapljica slovanskega nihilizma. Nič prese-
netljivega pri njem.

»Nemci so slabi diplomatje. Poglejte Ruse, kako sijajne diplomate imajo! Kako bi se mogla držati že sedemnajst let taka kolosalna bedarija, kakor je boljševizem, če bi ne imeli sijajnih diplomatov in politikov?«

S tem je bila politična debata zaključena. Stresali so zopet po vrsti zgodbe o vsem mogočem in nemogočem, tudi o okultizmu, o športu, o tekmah, o arhitekturi v Potsdamu... Če bi jih bil zapisaval, bi imel človek pred seboj takle magazin.

»Toda, otroci, najvažnejše smo pozabili! Kaj pa razstava? Ti, Marie, boš rekla gospe X., da bo fotografirala razstavljenih dela, sama pa napiši za vaš list naznanilo. Ne pozabi, prosim povdari: arhitekt, slikar, kipar. — Ti, Karl, boš tako ljubezniv, da boš slike izročil vašemu redakterju — in poročilo napiši za vaš list. Ti, Erika, telefoniraj redakterjema W. in Z. in ju opozori.«

»Baš prav! Pred kratkim me je W. prosil za uslugo. Sporočila mu bom, da je že urejeno in ga obenem spomnila nate in na tvojo zadevo. Z. mi bo tudi rad ustregel.«

Vsakdo je dobil svojo nalogo. Režija je bila brezhibna.

Tako postaneš danes priznan. Tako napraviš karijero, naj si bo, kjerkoli. Skrivnostni eliksir, ki te dvigne, je osebna zveza in klika.

*

V Charlottenburški državni operi so uprizorili Wagnerjeve »Mojstre pevce«. Tu se ti šele pokaže, da stvari, ki spadajo v poglavja: tradicija, stara šola in tako dalje, niso tako važne. Čeprav je določeni višini glasbenega razvoja potrebna tradicija. Uprizoritev je bila brezhibna. Toda če v operi zapoje naša Gjungjenac ali Kunčeva, takrat trepeče ves zrak v operi, to je vse kaj drugega, pa bog s trobentami in basi, če gredo včasih drugam, kakor prve in druge violine! To se bomo že še naučili. To nikakor ni tragično. Koliko časa pa imamo svojo filharmonijo? Paradokсно je na videz. Toda v vsakem našem gorenjskem pastirju je več umetnika in kozmopolita, kakor v vseh teh šolanah avtomatih. — Kljub vsem odlikam predstave, me je obšla le ta gotovost, da bi Wagnerja mirne duše lahko postavili v Siegesalejo. Danes je favorit nemške opere. Pojejo in igrajo ga vsepovsodi.

*

Kdaj bo prebolela Nemčija to najtežjo krizo svoje zgodovine? Vanjo so uprte oči vsega sveta. Njena usoda je danes svetovnega pomena in konec njenih bojov bo ob enem konec evropske tragedije. Napetost med fašistično Nemčijo in sovjetsko Rusijo je danes kazalec na seizmografu sodobne zgodovine.

Dnevi, ki se jim bližamo, so najodločilnejši, najzanimivejši, najusodnejši.

MURNOVA PISMA

DR. SILVA TRDINA

(Nadaljevanje.)

4

Dunaj, 21. grudnia 1898.

Velecenjena gospa! Dovólite mi, da Vam takoj v začetku svojega pisma izrekam srčno sožalje na nesreči, ki Vas je zadela vsled smrti gospé Martinakove. Kdo bi mislil, da bi se v tem kratkem času toliko spremenilo pri Vas kot pri meni. Vseeno pa Vam pišem zdaj z nekim zadovoljstvom, ko sem se že popolnoma prilagodil Dunaju. Upliv nove, velikanske okolice sem čutil do izmučenosti. Šele zdaj sem se uživil in prenašam vse z lahkoto. Mogoče se Vam zdi to komično, a zame ni bilo, posebno še v momentih, ko sem z vso silo čutil pritisk vélikega življenja. Dobro, da se more kaj takega samo v trenutkih čutiti. Da je to slabo uplivalo name in mi delalo akademijo zoperno, je naposled naravno. Nisem se mogel ogreti zanjo na noben način, še manj pa si predstavljati, da je to visoka šola. Med nami so ljudje, ki gimnazije niti videli niso in so bili vsprejeti ali na podlagi prakse in pa trgovske šole; in tem gre naposled dosti boljše. Tudi je nekaj skoro nenaravnega upreči idealne gimn. študije mahoma v to najrealnejšo in pusto strujo. Pri tem pa še seminaristični poduk, poleg tega takozvani »Frequenzzwang« in 36 ur na teden! Premišljeval sem, čému naj se posvetim; akademije sem hotel biti prost. Da mi ni direktor prigovarjal, bi bil tudi že izstopil. Učil se nisem nič. Kako! Zadnji čas sem pisal Š., naj mi preskrbi v Celovcu kako službo, da ustopim po novem letu kot stud. iur. Tudi na veterinarstvo sem mislil. Gotovo sem pri tem uvaževal razmere, a vsejedno... Prigovarjajo mi sicer drugi, da naj ostanem; tudi Z. —, takó da se naposled malo sprijaznim s tem in bi pričel po novem letu mogoče delati. Doslej nisem mogel, pa tudi hotel nisem. Kako mislite, milostiva, Vi o tem? Vaš pozitivni nasvet bi hotel uvaževati.

A kaj za Boga Vas mučim s takimi tiradami, ko osebnosti malokdaj morejo zanimati družega. Vrh tega pa sem imel tudi mnogo lepših trenutkov. Lahko bi razdelil vse svoje bivanje na Dunaju na dva razdelka: v dobo omahovanja (moj Bog, kóliko epitafov sam takrat napisal) in pomanjkanja vsakršne vzgoje in v dobo samostojne vzgoje. Prešel pa sem na tó čisto slučajno, s tem da sem opazoval nekoč svoje kretanje kolikor mogoče natanko in s tem náse nazaj sklepal, seveda čisto iz objektivnega stališča. Zdi se mi jako koristno to, če ni človek prevelik egoist zraven.

Včasih pa se utopim v naše kraje in vsakikrat mi je nekako čudno. V takih trenutkih sta mi edina prijatelja moja pipa in moje misli. Tudi si Vas predstavljam mnogokrat nehote v Vaših foteljih in naslonjačih, mehkih in razkošnih kot Vaše misli, kot mi je bilo dano prvikrat videti Vas. Čudno, a drugače si Vas ne morem niti predstavljati ne.

S Konradom se večkrat shajam v kavarni Beethoven. No, tedaj se prične zdihovanje. Človek bi naposled res verjel, da je narava na njem izgrešila umetnika, da nebi on tega v takó tragičnem, sentimentalnem tonu namigaval. Sploh pa se ga more spregledati natanko (in tó je pri

njem jako lahko), če se hoče občevati z njim. Rahlost in slavohlepe sta v njem čudovito zmešana. Da bi naju slišali kterikrat! ...

Semkaj zahaja tudi V. Gromado listov pred seboj, izza katerih se niti ne vidi ne, vprašuje kakor: »Koliko je že ura?«: »Kakó se imate,« dobrovoljen nasmeh, pa ga imate pred seboj. Marljiv pa je kakor čebela. Pravil mi je, da izide zvezek slovenskih povestij izpod njegovega peresa v reklamu. Dolgo je omahoval, ktero doktorjevih povestij bi vsprejel. Luteranske so mu bile prehude. Tudi izveste glede literarnega pokreta vesel dogodek v Ljubljani, mogoče v kratkem, mogoče šele o Veliki noči. A pardon, kaj pa Vaši literarni čaji, milostiva?

Na Aškrcčevem večeru sem bil in imel sem priliko videti Jensena, ki je zastopal Aškrcu. Govoril nam je v slabi ruščini. Kljub temu pa je začel veti tu (seveda v najožjem krogu) Aškrcu nasproten, sovražen veter. Skoraj bi vrjel, da je že tudi njega dohitela usoda časa. G. imájo že za pokopánega. Človeku se čudno stori, če se pomisli, s kakim zanosom je nekoč govoril doktorju.

Poleg tega sem imel tudi čast posétiti gospó Pavl. Pajkovo. Opisavati to, bi bilo preobširno, rečem Vam samo: imenitno, famozno! In še njen možiček soprog... Živ protokol! — Sicer pa čast jima! Da je P. prestopil, Vam je gotovo že znano. Medicina mu ne ugaja, med tem ko sem imel jaz velik užitek, ko sem stopil v secirsko dvorano, On bo res »ein gelehrter Magister, ein todter Mann und Filister«. Š. pridno študira in »Hofratszigarren« kadi.

Neče se mi več takó pisati. Zunaj padajo prve snežinke... Tako mehke so in takoj se razstopé. Dijaki pa zapuščajo že davno »Almo mater« in hite domov. Jaz sem privezan na Dunaj in hočem si ogledati muzeje in gledišča, če mi bo le v vsakem oziru mogoče... Nisem še bil ni tu ni tam. Ah, dovolj sem Vas namučil! Oprostite mojemu božičnemu poklanjanju. V veselje mi bo, če sem Vam napravil tudi en sam lep trenutek. Vesele praznike Vam vsem, tudi F., M. etc.. Veselilo me bo, če mi v kratkem odgovorite. Ces. svetnik je mogoče name hud, ker se mu nisem takoj zahvalil. Če že ni pametno. Meni pa je bilo to mučno. Da sem pisal doktorju, Vam je mogoče znano.

Vaš udani Josip Murn.

VIII. Lammgasse, 12. II. I. 17.

Brez ovoja.

Epitafov, ki jih Murn v tem pismu omenja, med znano literarno zapuščino ni bilo najti.

Dunajsko slovensko dijaško društvo »Slovenija« je 6. grudna 1898. priredilo »Časten večer« najmlajšima častnima članoma Aškercu in Hribarju. (Prim. SN 1898, št. 271. in 279.)

Pavlina Pajkova je Murna zanimala zlasti zato, ker je ob izidu osmošolskega almanaha »Na razstanku«, kjer je Murn objavil svoje prve pesmi, napisala za »Slovenski list« obsežno kritiko, v kateri pravi, da so Murnove pesmi težko umljive, temne in zmedene, vendar mu talenta ne odreka. (SL 1898, 27. avgusta.)

S »ces. svetnikom« meri Murn na Murnika, ki mu je posredoval pri ustanovi.

Velerodna gospá! Vaše pošiljatve, bolj pa še odgovora srčno vesel, zahvaljujem se Vam zlasti za doktorjevih povestij III. del, ki je v resnici še iz vseh najinteresantnejši. Jako me veseli, da ste preživeli Božič »als ein gottgebenedeites Wesen«, dočim je bil moj brezdvomno najbolj

čudni v vsem življenji. Na Dunaju ne ostanem nobene praznike več, bodisi kar hoti! Edina tolažba, ki me je spravila vedno v smeh, so bile žalostne prikazni slov. dijakov — kot sence iz Tartara ... Konrad je bil grozno sentimentalni, bled in klavern. »Ja wahrhaft, es ist zum Verzweifeln« in »vse je nič«, bila je filozofija že tako romantičnih duš. Prekrasno!

V najprijaznejših trenutkih pa sem odpošiljal A. anonimne razglednice, pisane v francoščini. Moral sem koga neljubo vznemiriti! Izvolil sem si takozvane »Ceur dames«, gospice, koketirajoče s kadečimi se srci. No, ali ni to tragično?!

Kljub vsemu temu pa mi je dal Bog nekaj lepih, mirnih ur in takrat sem nadaljeval in skočal »Romance«. Napisal sem še sedem oddelkov, ki so vsekako boljši kot prva polovica. Če mi bo še ugajala, pošljem jo v februarju »Matici«. Imam tudi nek drug načrt, ki pa naj ostane do julija načrt. Tudi bom sporočil P. s pobožnim srcem Vaše zlobne namer. A on je grozen človek! Pomislite, gospicam na Dunaju razlaga za zabavo o prejetiranih konzontanah — menda še utrinki iz Ljubljane ...

Poslal pa je »Zvonu« neko novelo in prevajal bo Tolstega najnovejši roman »Ustajenje«.

Danes sem bil zopet v akademiji. Kaj hočem, ni drugače! Naložili pa so mi učenja z eleganco in intimnostjo. Nič ne de — splaval bom torej! Čudno, da me vojaščina še vedno vleče; tudi veterinar magari bi bil rajši. A kaj, ven, ven! Pri nas se mora umirati na malenkostih.

Da poznam Pavlino Pajkovo, me v resnici veseli, sicer pa sem jo videl enkrat samkrat. Ker ste nekaj opomnili Vaše jesenske odposlance, dovolite mi, milostiva, oni so še čisto lepo in skrbno ohranjeni kot egiptovske mumije.

A kaj je z vašimi večeri? Na té vedno pozabite!

Če bom v prosencu količkaj passable situiran, vstopil bom v »Bésedo«, kamor zahaja tudi D., ki ga je zdaj veselje videti in poslušati. Vleče me pa tja, ker življenje ravnotežja ni nič kaj prijetno.

F. poje na Dunaji prvi tenor in ponavlja svoje življenje kot ura. Pila pa sva bratovščino ...

Čul sem tudi, da gre P. iz semenišča. Tako? Škoda za fanta.

Zahvaljujoč se Vam še enkrat za prijazno pošiljatev, pozdravlja Vas udani Vam

Jos. Murn.

Dunaj, 10. prosenca 1899.

Brez ovoja.

III. del Tavčarjevih spisov, ki ga Murn tu omenja, obsega noveli »Janez Solnce« in »Grajski pisar«.

Nadaljevanja in konca »Romance« med znano Murnovo literarno zapuščino ni bilo najti. Natisnjena tudi nikoli ni bila. Prvih devet spevov pa, ki jih tu priobčujem, je že nekoč prej v rokopisu poklonil gospe Tavčarjevi.

MLADOSTNA ROMANCA

I.

Povest pozabljena pol, daljna,
Otroška pol, sentimentalna
Pred duh moj spet hiti
Iz časov sreče, domotožja,

Ko srce, duša bila ložja,
Prvenci nočnih domišljij.
Kam si odbegla mi podoba
Vrhunec prvih vseh želja,

Kje ti si, samostanska soba
Tihote polna in Boga?
Kje vi ste, temni koridori,
Kdo sluša zdaj tam svoj odmev?
Molk kot nekdanj po vas še dvori
In svetih himen tihi spev.

Čuvajev nočnih še koraki
Gube se v mučnem, tesnem mraki,
Po spalnicah gojenci spe —
In prve mlade, srečne sanje,
Ki jih nedolžnost vliwa vanje
Jim nežno polnijo srce.

II.

Na divnih naših gor podnožji
— Povest s tem svojo sem pričel —
V vasij, dobar cvetnih okrožji
Z otrokom stavec je živel.
Prišel iz daljnih, tujih je strani,
Neznane kraju in ljudem,
Temnejša polt, žarne oči —
Bil znak edini je za njem.
Molčeča žena temnolasa
Prišla takrat je v spremstvu z njim,
Suhotna, bleda, gibkostasa
S pogledom čudnim, utrujenim,
Živela morda je v sijaju,
Prignala semkaj jo britkost...

Nihče ni znal. V tem tihem kraju
Ostala je na vek skrivnost.
Uzrla ni več, kak privadil
Na kraj se stavec in ljudi,
Kak se na videzno ohladil
In zabil kraje prejšnjih dnij.
V jesenski mrzli, temni noči,
Ko bril je sever čez polje,
Telesa sad trepetajoči
Ugasnil ji oči temne.
Ni križ, ni kaka druga priča
Prsti ne kaže nje sledu —
No, ljudstva čudna govorica
Kalila ni ji tam miru.

III.

Zakonu božjemu poslušna
Za leti leta odhite,
Nespremenljiva, ravnodušna —
V neskončno večnost se gube.
Življenje, smrt... z njo pozabljenje,
Tak časov večni bil je tek,
Drug drugemu se v odrešenje
Konča vsakogar kratki vek.
Izpil radost je stavec, togo,
Zdaj brezpomemben svet bil zanj...
Umrje rad, kdor živi mnogo.
Egit — tak zvalo dete se ubogo —
Edino on ga vezal nanj.
A ni umel solza mu težkih,
Želja on tešiti ni znal —,
Kali ljubezni v urah deških
V Egitu nihče ni izval.
Tak raste v divji je prostosti
Zaprto in tih kot nad njim gozd,
Otroške ni umel radosti
Samotno svojo vso mladost.

Brez šepetanja, blagoslova
Usnival burje ga šelest,
Ko duša mlada se njegova
Topila v šumno nje povest.
Mrak rano že in molk umeval
Njegov je nežni, deški duh,
V neskončnosti noči odmeval
Mnog glas na vshičeni mu sluh...
On ljubil noč je, nje tihoto
In ljubil jasni, solnčni dan,
Gor bližnjih kameno krasoto
In bujno, rodovitno plan.
Pogostokrat, ko že v daljavi
Ugašal solca polukrog
V večerne zore razsvetljava
Zapuščal je temotni log.
Nemotljen bil je, srečen tam,
Dremotna senca bil mu hram,
Kjer prve slušal je želje
Ki so mu polnile srce.

IV.

Tako v miru tišini sladki
Hiteli so kot čuden sen
Egitu mladi dnevi kratki
Brez šuma in brez izpremen.
Srce kipelo zgodaj v strasti
Neznanih, temnih mu rečij,
Nikomur želel ni dopasti,
Zakaj?... Čemu?... On hotel ni!
Zabav ni ljubil, ne povelja,
Ne starca božajočih rok...
Brez vneme zrl je, brez veselja

Na šumne igre mladih nog.
Priatelj mu neskončnost svoda,
Tovariš bila sinja dalj
In večkrat v solzah brez povoda
Utehe je pri njih iskal...
Lazovi, belih gor slemena,
Bliščeči, solnčni njih odsvit,
Oblakov mračna njih bremena
Zanj bila talisman so skrit.
Rad slušal otlo je bobnenje
Naraslih divjih gorskih grap,

Gozdov zamišljeno šumenje
In v dalj odmevajoči slap.
Nad njim navpične skalne stene
Kot da na njih sloni nebo!
Pod njim voda kipeče pene,
Edino zroč v zeleno dno...
Kot temne gruče črni hlodi
Zro iz omračenih klečij,
Ljuteč se v silni ti prirodi
Brzeče tok čez nje podi.
Molčeče davne zro razpoke,
Njih vlažni, neizgnani mrak...
Pravičnosti molči globoke
Na njih neizbrisljivi znak —
Le malokdaj se solčni blesk
Upre v pečine teh sotesk,
Le malokje samotna smreka
Poslušna kak šumeč besni
Globoko zdolaj gorska reka

Ob temne skale in peči —
Studene vode mokri prah
Srebri stoletni črni mah,
Duh gorski tmo duplin preproge,
Zavetje tajnostnih zelišč,
Ki roka več do njih ne sega.
Le redkokdaj tu burje svist
Igra in cvili med prepadi,
V tišini bukve drobni list
Zvrti neslišno se med skladi —
Tu, tam iz sence vlažnih kamnov
Bohotni praprot, šop ciklamnov
Strmi in zre voda prizor,
Njih neprestani, šumni spor.
Duh božji plove tod povsodi
Nad dnom izmitih, praznih tal,
V vedrini orel včasih blodi
In seda vrh najvišjih skal.

V.

Nad sinjo goro dan blede,
Vesolnji mir zemljo obdaja,
Za daljnim holmom drug noči
Na nebes lunin svit prihaja.
Medlo kipe gora vrhovi
V svetlobe mile luči novi
Pod temnomodri nočni strop,
Pod skalo tiho potok dremlje,
Lisica pušča svoj okop —
Iz zavetišča skalne zemlje
Polzi počasi stari gad
Po brdih doli nižje, nižje,
Kjer vije se studenca hlad.
Po prahu mirno dalje liže
Črnkast polž svoj večni pot,
Kobilica otožno striže,
Otklik, vik daljni od nekod...

Nad gozdom tenka megla vstaja,
Visoka trava v noč duhti,
In tam pes čuvajoči laja
Od belih, tihih sem vasij.
Kos bi se zbudil v hip krepkeje
Zefir zaveje nad goro,
Z njim drobni list s samotne veje
Neslišno pade na zemljo —
V ta sen noči zidovi stari,
Molče zre zvezdnati azur
In v svetlem in pokojnem žari
Obseva tek polnočnih ur.
Noč taka kolikrat Egita
Polnila vroče je srce!
Narava prosta v blesk zavita
V dno legla duše mu mlade.

VI.

Prešla so leta. Mrak trpljenja
Ugasnil starcu je oko,
Življenje že se mu pričinja,
Ki tamkaj nas objelo bo.
Umril bi rad, rad bi prestal,
Za nekoga mu je še žal,
Zanj, ki ima obraz, srce,
Ki dala z njim mu dni mlade.
To hči mu rodna je bila,
Predragih ranjkih li otrok?
Kdaj srcu bližja še morda?
Kdo znal bi to, kdo bil svedok...
Skrivnosti so, ki v duši spe,
In dan jih videti ne sme!

Tak skrival starec v urah detstva
Egitu temno vso skrivnost,
Le v urah, mračnih dneh prokletstva,
Ko ga premagala bridkost,
Ko vračala se moč za čas,
In kri mu prejšnja v žilah tekla,
Ko senca v jezi se nabrekla,
Ušel je z usten mnog mu glas,
Uničujoč pol, pol obupen,
Proseč pol, blazen pol, pol hrupen,
Kot zadnjih muk spominja nas.
Nihče pa slov ni teh umel,
Bili kot daljnih so dežel,
Kjer morda nekdam je živel...

VII.

Da srca bijejo na sveti,
Ki grela nikdar jih ljubav
Kot divji, samorodni cveti
Sred božjih, vetrenih planjav.

Nihče napolnil ni praznote
Mladostnih jim, sedanjih dnij,
Zaman sred večne jim samote
Prijatla iščejo oči —

189
Srce kipi njih žarče v strasti,
Moč silnejša jim v žilah vre,
A rok njih je pred časom pasti
Ko hrasti, ki jih blisk razstre...

Odprla pa je tem priroda
Skrivnosti svojih vseh zaklad,
Kot bi hotela s tem usoda
Krivico svojo poravnat.

VIII.

Vi veste pač, koga s tem mislim,
Koga s tem rok znamenoval...
Mej tem Egitu v teku hitrem
Prostosti čas se je končal.
Že skoraj srcu dnevi mili,
Proč skoraj bujna vsa prostost,

Zidovi mračni utesnili
Nebrzdano so mu mladost.
Molk in tišina neizgnana
Prostorov mračnih samostana
Bili odslej so oni kraj,
Kjer vene mu življenje naj.

IX.

Oko je težko, težka kri,
Srce je trudno, duh ne spi,
Nazaj hiti, beži tja v kraje,
Kjer tiho mak se v noči maje,
Kjer daljni purpur, svit neba
Prihajal prost je do njega,
Kjer motni žarek mračne lune
Čez polja brodi in tolmune,
Kjer vrt gozdov kot zatopljen
Molči od neba pozlačen —
In vse duhti in vse blišči
V snu gorkih julijskih nočij,
A tu ne sveti noč z višav,
A tu ne vlada molk dobrav,
Tu gole so, tu mračne stene,

Njih mrak in težke, vlage njene,
Kos mračno že, pol že mrtvo,
Kipeče kar nekdanj bilo.
Egit obupan je in strt,
Iz teh zidov grozi kot smrt
Bodočnost mu njegovih dnij,
Ki mu odvrnit moč je ni.
On mora, ah, on mora, mora...
Čuj jasno sem iz koridora,
In rezko ura v noč zveni —
Medlo leščerba v koti sije,
Slaboten svit po sobi lije...
Tu glasen krik, tam hipen stok,
Gojenci spijo naokrog.

(Dalje prihodnjič.)

Z A P I S K I

ANDRÉ MAUROIS O STRACHEYU

V zadnji številki smo začeli s serijo Mauroisjevih predavanj o sodobnih angleških romanopiscih. Danes prinašamo izveček iz njegovega predavanja o Stracheyu (»Kraljica Viktorija«, Založba Modra ptica), ki ga Maurois imenuje največjega angleškega prozaista dvajsetega stoletja.

Strachey je eden najznamenitejših primerov, pravi Maurois, s katerimi se bomo ukvarjali. Pisatelj, ki je postal slaven s tremi zgodovinskimi knjigami v času, ko so v literaturi popolnoma gospodovali romanopisci. Temu uspehu se ne bi tako čudili, če bi mu bili s svojim odobravanjem pomagali do slave zgodovinarji sami. Toda tudi ti so mu dolgo časa nasprotovali. Četudi je sam nenavadno izobražen in znanstveno nad vse točen zgodovinar, so mu oni zamerili, da je hotel narediti zgodovino za umetnost. To mu je tudi uspelo, kajti Strachey je zgodovinar in velik umetnik ter po vsej priliki tudi največji angleški prozaist tega stoletja.

O njegovem življenju ne vemo veliko. Doslej ni še nihče napisal življenjepisa o njem. Morda se bo kdaj našel biograf, ki bo vreden mojstra biografije. Rodil se je leta 1880, kot sin guvernerja v angleški Indiji. Študiral je v Cambridgeu. Leta 1912. je objavil v enciklopedični

zbirki spis »Etapo francoske literature«, ki je izvrsten priročnik. V istem času je pisal v angleške revije članke s francoskimi sujetji. Najpomembnejši med temi je njegov esej o Racineu, ki je bil do takrat na Angleškem najmanj umevani francoski klasik. Okoli Stracheya se je zbral v Londonu majhen krog ljudi, ki so postali pozneje skoro vsi slavni. K temu krogu so pripadali Virginija Woolf, kritik Clive Bell, gospodarski teoretik Keynes in pred kratkim umrli Francis Birrell. Toda do leta 1918. Stracheyeva slava še ni presejala meja Bloomsburyja.

Maja leta 1918. je izšla knjiga, ki je dvignila mnogo prahu. Že njen naslov »Pomembni Viktorijanci« je bil izzivalen, kajti osebnosti, ki jih opisuje (kardinal Manning, Florence Nightingale, doktor Arnold in general Gordon) so veljale takrat še za zelo pomembne Viktorijance in so bile vsakomur malone svete. Strachey je uničil te legende. Pokazal je, da so te tako skrbno in slovesno negovane mumije prav tako žive in zmotne kakor vsi drugi ljudje. Mnogi duhovi so trpeli zaradi te konvencije, ki je štivila Viktorijance in ta knjiga jim je bila v pravo olajšanje zlasti še, ker je znal Strachey svojo ironijo in svoje hudobije skriti za svojo ekzaktno formo in za svoj sijajni stil — — —

Njegova zgodovinska metoda ni nič manj originalna kakor pa njegov stil. Do Stracheya, zlasti pa še v devetnajstem stoletju, je bila angleška biografija dokaj nerodna in nebogljena. Zgodovinarji so objavljali nepregledne mase privatne korespondence zgodovinskih osebnosti in so si domišljali, da vrše s tem važno znanstveno delo. Strachey smatra dokumentacijo za sredstvo in ne za cilj. Pred njim so bili zgodovinski liki, ki so jih ustvarjali zgodovinarji — če izvememo par genialnih memorijalistov kakor so Boswell, Retz ali Saint Simon — ponavadi zelo preprosti in neokretni. Strachey pa obravnava svoje figure kot pisatelj. Zanima ga vsaka njihova telesna kretnja in z vsako novo potezo se približuje njihovemu življenju. Strachey je tako rafiniran in nijansiran pripovedovalec, da se zdi včasih malone prisiljen. On triumfira v celi vrsti samih potankosti, v neskončnosti — v celoti. Njegovi portreti se mu posrečijo najbolj, kadar more risati sivo na sivem. To so na primer princ Albert, Robert Cecil ali pa njegov Bacon, »v katerem se mešajo filozofska odpoved, nasilnost, nadutost, psihopatični nemir, častihlepna nestrpnost in pretirana občutljivost uživača. Te lastnosti pojasnjujejo druga drugo in dajejo njegovemu zagonetnemu geniju blesteči in subtilni videz kače.« Strachey nas s svojim smislom za vse neskončne potankosti človeških strasti in človeških značajev pogosto spominja na Prousta. Proustov je tudi njegov stil, ki je tako nenavaden, nežen, nebrižen in hkratu krepak, domač in popoln. Prav kakor Proust je tudi Strachey predvsem velik umetnik, to se pravi človek, ki zna z novimi podobami obnoviti nekdanj živeči svet. Njegov popis smrti kraljice Viktorije je kakor zadnji verz popolne pesnitve.

Kaj je prav za prav zgodovinar? Strachey meni, da je pravi zgodovinar umetnik. Toda temu naziranju ugovarja mnogo zgodovinarjev, ki smatrajo zgodovino za znanost. Debato o tem problemu je začel v Franciji Paul Valery, ki smatra zgodovino za najnevarnejši produkt, ki ga je kdaj izdelala naša intelektualna kemija. Po njegovem mnenju nas tudi zgodovina ne more ničesar naučiti. Zgodovina vsebuje vse in nam nudi primere za vse najrazličnejše trditve in najbolj nasprotujoče si

nauke. Za Valeryja ni nič bolj smešnega kakor govoriti o »lekcijah«, ki nam jih daje zgodovina.

Strachey sam ni nič manjši nasprotnik »znanstvene« zgodovine. On meni, da pisanje zgodovine ni nikako kopičenje dejstev, marveč pripovedovanje in izbira teh dejstev. To izbiro pa lahko napravi samo človek, ki je hkratu umetnik. Zgodovinar je lahko vesten, pošten in točen, ne more pa biti znanstvenik v smislu kakor sta znanstvenika fizik ali astronom. Za Stracheja je vsak še tako nepomemben detajl simbol. Pri njem je postala zgodovina simbolična pesnitev, kar mu je včasih celo v škodo. Občudovati moramo njegovo vestnost in njegovo minucioznost. Toda na drugi strani ni nič manj res, da mu njegova prevelika porogljivost in njegov pretirani smisel za epigrame često izpačita tako skrbno narisano podobo. Tako je na primer generalu Gordonu vse preveč krivičen. Disraeli v »Kraljici Viktoriji« je dosti smešnejši kakor pa je bil v resnici. (Maurois je tudi sam napisal biografijo o Disraeliju, ki je izšla davno pred Strachejevo »Kraljico Viktorijo«.)

Za Stracheja je značilna pred vsem preprostost in odpor proti vsakemu patosu in preveliki zgovornosti. V tem smislu tudi često hvali Stendhala. »Sposobnost resumiranja morda najbolje priča o človekovi razumnosti.« Nič manj od zgovornosti ne sovraži morale, če se po nepotrebnem vtika v zgodovino. V tem smislu je obsodil slavnega angleškega zgodovinarja Carlylea, ki vse zgodovinske osebnosti prikraja lastnemu absolutnemu idealu. (Carlyle, angleški teoretik teorizma, je napisal več biografij, kakor na primer o Frideriku Velikem, o Cromwellu itd.). Strachey predstavlja v Angliji reakcijo proti Carlyleu in proti Gladstoneu. Njegova vloga tako presega vlogo zgodovinarja. Njegova zasluga je v tem, da je odvrnil celo generacijo od patosa stila in od patosa srca. P. D.

P O R O Č I L A

KNJIŽNA POROČILA

France Bevk: Ljudje pod Osojnikom. Krivda. 8°, str. 318. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, I. 1934. — France Bevk pripada literarni generaciji, ki je dozorevala med vojno. Od leta 1914. se stalno udeje v naši književnosti. Največ pozornosti je, vsaj med mladimi, zbudila njegova zbirka novel »Faraon«, ki je izšla leta 1922. Zdaj smo dobili prvi zvezek njegovih zbranih spisov. Bevk se torej ozira nazaj in dela obračun. Obilica njegovega dela mu bo prav gotovo napolnila lepo število zvezkov.

Ljudje pod Osojnikom. Že ime samo kaže, da je hotel podati pisatelj v tej »ljudski« povesti sliko vasi. Hrbtenica ji je zgodba Petra Krivca, enega najtrdnjših kmetov v vasi. Petrov oče je skoraj ugonobil svoje posestvo. Ob smrti razodene sinu svoje skrbi in mu izroči nekak življenjski testament. Odslej je očetovo izročilo glavno gibalo našega junaka. Z neznansko vnemo se poprime gospodarstva. Ali ta vnema ima tudi slabe posledice, privede ga do skopuštv, do pohlepa po tuji zemlji, ki bi jo rad dobil z oderuškim posojanjem denarja; privede ga celo do tatvine. Ponoči hodi Peter Krivec kosit tujo deteljo in travo. — V zgodnji mladosti mu je vnela srce sosedova Urška. Ko jo je zasnil, ga je zavrnil njen brat Jernejec. Češ, obljubila mu je, da se ne bo možila. Žrtev zahteva od sestre, ker sam ni dobil zaželenega dekleta. Seveda se je Jernejec takoj nato, ko je vzel Krivec drugo, tudi sam poročil. Mlada gospodinja je Urško tako preganjala, da je odšla v mesto. Tam

se je omožila. Oba z možem sta kmalu umrla in zapustila troje otrok, ki so se vrnili na materin rodni dom. Jernejčeva žena tudi z otroki ni dobra, kakor ni bila z njihovo materjo. Vid je pobegnil k Jernačevim, Mirko je umrl, le Jerica je ostala do možitve pri hiši. — Proti koncu povesti Jernejec povsem propade. Pijančuje, zabrede v dolgove, zažge lastno hišo, ko mu preti rubežen. Končno se ubije na skalah pred vasjo. Jernejec je kriv sestrine nesrečne usode, zato mora poginiti. Menda dobi tudi zaradi kontrasta k sestri ženo, ki je v tej povesti pravi hudobni Mihec. Vse to povzroči, da Jernejec zanemarja svoje posestvo in pride na nič. Kdor je priden in se marno vbada za svoj kruh, živi dobro. Kdor lenuhari in pijančuje, propade. — Poleg Krivčeve in Ruparjeve družine je pisatelj prikazal še Graparjeve, gostače, Jernačeve. V ozadju nekje je narisal starega vaškega skopuha oštirja Ferjana. V svojo zgodbo je vplel umor. Krivčev Janez zabode Košanovega študenta zaradi Graparjeve Cilke. To še ni vsa kazen, ki jo je pisatelj namenil Petru Krivcu. Drugega sina mu zasuje v rudniku. Najstarejši, France, umre za jetiko.

Zelo težko je podati glavno vsebino povesti. Snov je premalo organizirana. Pisatelj obilice gradiva, ki mu je bilo na razpolago, ni ujel v jasno fabulo. Zato je kompozicija dela ohlapna. Bevk ni dovolj ostro izoliral osnovnega motiva, ni se dovolj koncentriral, da bi mu bil podelil strukturen značaj. Dalje v delu ni postavil sile proti sili, ampak je šel mimo konfliktov na »zemlji«, ki mu jih je snov sama ponujala. (Jernačev odnos do Krivca, Gostači itd.) Vse to je povzročilo, da je cela povest nekam literarna. Najbolj očitno je to pri opisovanju. Pri večini svojih ljudi je uporabljal opisovalno tehniko. Pozoren čitatelj ne bo prezrl dejstva, da je Peter Krivec še vedno najboljša figura, ker ga je pisatelj postavljaj v boj in dejanje. Tudi psihološko svoje snovi ni izčrpal.

Obe osnovni tezi, na katerih je zgradil svoje delo, ne držita, niti ne ustrezata zahtevam sodobnega realističnega dela. Prva se glasi: Kdor dela, živi dobro. Iz te je izpeljal drugo: Kdor pa v svojem blagostanju greši, ga kaznuje Bog. (Petrov oče ugonablja posestvo, ker ne dela; Peter uspe, ker dela. Pri Jernačevih dvigne Vid gospodarstvo, pravtako se Graparčičini marljivosti posreči, da se izkoplje. Greh pogubi Jernejca, Petra zadene kazen.) — Pisatelj tudi ni imel pred očmi strukturne slike vasi, niti njene povezanosti s celotnim življenjem in s svetom. V tej vasi bi morala njegova analiza odkriti prav iste boje, kakor jih bije veliki svet. Sodoben pisatelj bi ne smel zapirati oči pred izsledki socijologije. Bevk je prezrl dejstvo, da propadajo danes *dobri* kmetiški gospodarji, ker ne morejo na trgu konkurirati z veleobratom, ker ne zmagujejo cen industrijskih produktov in ker je država na kmeta, kot množnega nosilca dela, prevalila vsa svoja bremena — izražena so v davkih. O vsem tem Bevk ničesar ne vé, ne vé, da vplivajo dejstva, ki smo jih navedli, na usodo ljudi in gospodarstev. Prezrl je tudi, da tvori večino vasi mali kmet in bajtar. Snov sama mu je ponujala te konflikte, a Bevk jih ni izrabil, ker mu niso šli v njegov svetovnonazorski koncept. Škoda je, da se Bevk ustavlja ob starih »večnih« resnicah in hodi mimo sodobnega življenja z zavezanimi očmi. Še vedno se oklepa stare vaške idile, ki je že davno ni več. Njegov poslednji stavek tudi ne drži več: »In da je kmet kot hrast: če ga stokrat oklestijo, požene nove veje.« — Danes se kmet proletarizira. Zakaj se ni malo pomudil ob Krivčevem sinu, ki ga je zasulo v rudniku? — Kmetiška gospodarstva propadajo. Hrast vene in usiha, ker mu zemlja, na kateri stoji, ne daje več dovolj hrane. In če ta zemlja ne bo dobila novih snovi, bo hrast izgubljen. Bevk se najbrže ni zavedal, da je napisal klasičen primer tendenciozne povesti.

Krivda. V tej povesti je posegel Bevk zopet v vas in je razgrnil pred nami eno izmed tragedij, ki jih je polna vaška zgodovina. Kratka vsebina je sledeča: Na Brdarjevi svatbi sta se seznanila Florjan in Ana. Vnela sta se drug za drugega, se

kmalu poročila in živela v dobrem zakonu. Tedaj pa je izprožilo pismo, ki ga je bil zasledil pri ženi, vse bodoče konflikte. Ko je pisanje zahteval od žene, ga je pogoltnila. — Florijan je bil krovce, toda pri njegovem delu ga je vedno obhajal strah — kakor slutnja. In res je padel s strehe. Iz bolnice se je vrnil hrom domov k mladi ženi. Ležal je v svoji postelji, ganiti se ni mogel in je s svojimi poostrenimi čuti zasledoval gibanje in življenje po hiši. — Na Anino priporočilo je vzel v hišo hlapca Ivana, ki je postal gospodovalen, da se je zdelo, kakor bi bil on pravi gospodar. Žena je povila hčerko in se za stalno preselila iz njegove sobe. V Florjana se je splazila sumnja. Prisluškoval je dan in noč. Ko je neko noč slišal, da dihata v sosednji sobi dva človeka, se je s svojimi poslednjimi silami splazil po rokah do vrat in jih odprl. Ko je ugledal hlapca Ivana in Ano, je zakričal. Sina Jožeta, ki je pritekkel na krik, sta mati in hlapec zapodila. Zgrabila sta Florijana in ga spravila nazaj na postelj. V svojem razburjenju je kričal. Ani so popustili živci, stopila je k njemu in mu zagrozila, da ga zadavi, če ne bo obmolknil. Tedaj so se Florjanu čudno zasukale oči, hropel je in umrl.

Na posestvu so delali, kakor ob času njegovega življenja. Hlapec se je oprijel gospodarstva še z večjo vnemo, a tudi otroke je tepel in jim ukazoval. Otroci so že dorasli. Hlapec je domačemu sinu zaklenil duri, ko ga ni bilo zvečer domov. Jože se je vrnil vinjen, sosedje so ga zbadali. Beseda je dala besedo, Jožetovo sovraštvo je priklopelo do vrhunca. Zabodel je hlapca. Pri porotni obravnavi pridejo vse rodbinske zadeve na dan. Ana prizna, da je tudi hčerka hlapčeva. Tudi njo zapro, ker pade nanjo sum zaradi Florijanove smrti. V zaporu je porodila otroka, ki ni dolgo živel. Porotniki so jo oprostili, ker dejanje ni bilo dokazljivo. Jožeta so obsodili zaradi umora na 4 leta. Ko se je Ana vrnila domov, jo je sprejela starejša hčerka hladno kakor tujko. Zato je vzela mlajšo hčer, pobrala svoje stvari in odšla domov k materi. Dekle Julka in dom, ki ga je rešil, pričakuje Jožeta. »Moralno« je zmagal on, ki se je boril za lastnino svojih očetov, čeprav ga je dosegel preko hlapčevega trupla.

Kompozicija te povesti je mnogo ostrejša. Bevk je zgodbo omejil in jo je razvrstil tesno krog žarišča, okrog Anine »krivde«. Konflikt med Ano in možem zaradi pisma, se je zaostril v nasprotje med njim in med hlapcem. Ko Florijan umrje, stopi na njegovo mesto sin. Mlajši je, vročekrven in nepremišljen. Bori se s hlapcem za mater, a predvsem za svoj dom, za posest svojih očetov. To je konkretna, realna motivacija, boj, vzpričo katerega padejo vsi oziri, ob katerem se pokažejo sicer nevidne prvine človeške narave.

Dejstvo, da je Bevk tako trdno zgradil svojo zgodbo, je menda samo po sebi povzročilo, da se ni ustavljal pri opisovanju. Pisana je živo, neposredno. Vse Bevкове simpatije so na Florijanovi in Jožetovi strani. Za nasprotnika, za Ano in za hlapca jih nima, čeprav sem in tje razglaša hvalo hlapčevi delavnosti. Uporabljal je zanj sicer samo temne barve. Prav pri njem se je razodela Bevkova slabost. Kljub najboljši volji ni bil pravičen ne hlapcu niti Ani. Pisatelj je dobro nakazal Anino veliko vitaliteto, vendar mu njegovo naziranje ni dopustilo, da bi jo bil postavil v očiten boj za pravice njene zdrave ženske narave. Škoda da ni izčrpal svojega materiala, zaradi ozirov, do konca. Lahko bi bil iz tolmunov svoje zgodbe zajel elemente človeškega življenja. Vedel bi, da je hlapčeva krivda le ta, da ni podedoval posestva, Anina krivda pa se imenuje zdravje. Merilo vseh stvari mu ni bil človek, ampak njegova posest, ne njegov etos, marveč ohranitev starega družbenega reda, ki ga je treba ohraniti, pa bilo s pomočjo zločina.

Za Bevkovo dikcijo so značilni provincijalizmi, ki jih često posrečeno uvaja v knjižni jezik. Njegova govorica je gladka in sočna, kjer se ne udaja zgolj literarnim opisom. Tudi ima mnogo smisla za intimnost prirode, če ga ne zanese sentiment.

M. M.

ALI VESTE

da so, kakor vidimo na Mussolinijevem primeru, politični pakti začeli vplivati tudi na literaturo. Toda ne povsod v tako simpatičnem smislu kakor v tem primeru. Na Poljskem je n. pr. postal žrtev poljsko-nemškega sporazuma ubogi poveljevalec poljske zgodovine Sienkiewicz, ki so mu na zahtevo nemškega poslanika pobrali iz izložb »Križarje«;

da ko smo že zadnjič omenili novico, da namerava pariška Comédie Française dati filmati vse svoje pomembnejše uprizoritve, omenim, da so posneli do zdaj dva dokumentarna filma o zunanjem življenju v tem gledališču. Prvi ima naslov »Molièreova hiša«, »Ma maison de Molière« in »Une soirée à la Comédie Française«, »Večer v Francoski Komediji«. Vrsta teh filmov naj bi bila ne filmi v našem pomenu, marveč le nekaj optični in akustični arhiv za to gledališče, ki bo hranil besede in geste velikih igralcev. Škoda, da to ni bilo mogoče v času res velikih igralcev: Eleonore Duse, Sarah Bernhardtove, Kainza itd.;

da se je nekdanji pariški policijski prefekt Chiappe, ki so ga vrgli ob lanskih februarjskih nemirih levičarji, vrgel po vzoru vseh detroniziranih velikih ljudi na literaturo. Predaval je po Švedski in po Norveški o svojih idejah glede mednarodne in splošne policijske organizacije in je seveda svoja predavanja delal interesantna predvsem s spomini na svojo prakso, ki je bujnejša ko domišljija uspehovitega pisca kriminalnih romanov. Ta svoja predavanja bo izdal tudi v knjigi, ki bo zadržno imela velik uspeh;

da so januarja v Milanski »Scali« slavili premijero Mascagnijeve nove opere »Neron«. Mascagni, ki je zaslovel zlasti po »Cavalerii rusticani«, je predstavi prisostvoval, a uspeha ni doživel podobnega nekdanjim dnevom. Opera ima tri dejanja v štirih slikah;

da v Ameriki, v New Yorku, vsako leto objavijo tako zvano »knjigo nesmislov«, v kateri so zbrani vsi modni in družabni primeri vseh stopenj neumnosti in duhovitosti, kar si jih tisto leto izmisli ljudska govorica. N. pr. »Srečen, kakor pešec, ki ima nalogo soditi avtomobilista.« Ali »Tako malo se mi mudi, kakor kolporterju, ki vrača drobiž skozi okno taksij« ali »Miren, kakor prometni stražnik v službi, ki vidi, kako mu nekdo mimovoze v avtomobilu poljublja nevesto.« In podobno, nad sto strani;

da nameravajo poleti v Parizu popravljati dvorano Comédie Française. Igralski zbor pa bo te neprostoVOLjne počitnice izrabil v to, da bo gostoval po velikih evropskih središčih, morda celo igral eno sezono v Rio de Janeiro. In da bo neka druga igral-ska družina iz Pariza, ki jo vodi režiser André Luguet, gostovala v Bruxellesu, Amsterdamu, Berlinu, Moskvi, Madridu, Londonu. Vsak dan drugje, ker bo najela v ta namen poseben avijon, s katerim se bo vozila od kraja do kraja. Podprlo bo to akcijo francosko prosvetno in letalsko ministrstvo, pilotiral pa bo avion slavni prekoceanski letalec Codos;

da Max Reinhardt filma Shakespearejev »Sen kresne noči«. Da je filmska industrija letos oznanila film o »Hamletu« v treh izdajah: eno vrte v Hollywoodu, eno v Londonu, eno v Kopenhagenu. »Macbetha« dvakrat, v Hollywoodu in v Italiji. V Ameriki nameravajo filmati tudi »Beneškega trgovca«. En film s snovjo iz Shakespearejevih dram nameravajo to sezono napraviti tudi v Franciji;

da je...

Nabral Mirko Javornik.

M A D E L O N . S . L U L O F S

Gumijeve plantaže

ROMAN S SUMATRE

izide kot tretja redna knjiga za
letosnje poslovno leto v začetku
junija.

*

Reviji so priložene položnice. Cenjene naročnike pro-
simo, da nam nakažejo naročnino za maj.

*

*Ali ste že poslali lanski
letnik revije v vezavo?*

*

Pridobivajte novih naročnikov. Za vsa-
kega novega naročnika Vam pošljemo
lepo knjižno nagrado.

Založba Modra ptica v Ljubljani

**Salda-konte, štrace, journalne,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***